

Türk Siyasi Kültürü Bağlamında Hükümet Sistemlerine İlişkin Bir Değerlendirme*

*An Evaluation on Government Systems
in the Context of Turkish Political Culture*

Gürbüz ÖZDEMİR**

Özet

Tarih boyunca siyasi sistemler farklı toplumlarda değişik şekillerde belirmiştir. Binlerce yıllık geçmişe sahip olan Türk toplumu bu kapsamda özgün bir yere sahiptir. Türkler, birçok süreçten sonra, İngiltere örnek alınarak Kanun-u Esasinin kabulüyle birlikte “parlamenterizm”e geçiş yapmıştır. Kurtuluş Savaşı sırasındaki “Meclis Hükümet Sistemi” hariç tutulacak olursa, Cumhuriyete geçişle birlikte aynı yapı büyük oranda korunmuştur. Dolayısıyla ilk adımın atıldığı o günden günümüze Türk siyasi hayatı, 140 senelik bir “parlamenterizm” tecrübesine sahip olmuştur.

Bu tecrübeye rağmen Türk siyasi hayatının son 30-35 senesi neredeyse hükümet sistemi tartışmalarıyla geçmiştir. Bu tartışmaların merkezinde ise, parlamenter sistemin kendisinden beklenilene veremediği iddiasından hareketle alternatif bir sistem olarak görülen “başkanlık sistemi” yer almıştır. Her fırsatta bu tartışmaların alevlenmesinin sebebi gerçekten parlamenter sistemden beklenen etkinliğin elde edilememesi midir? Ya da daha açık bir ifadeyle, parlamenter sistemin Türk toplumuna ve siyasi kültürüne uygun olmayışı mıdır?

* Bu çalışma, Tesam III. Sosyal Bilimler Kongresinde sunulmuş olan tebliğin tam metin halidir.

** Doç. Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF, gurbuzozdemir_4@hotmail.com

Bu sorulara cevap niteliğinde çalışmada; öncelikle, siyasi kültür kavramı ile hükümet sistemleri üzerinde durulmuştur. Sonrasında, hükümet sistemlerinin oluşumunda, ilgili toplumların siyasi kültürünün rolünün oldukça önemli bir unsur olduğu ifade edilmiştir. Buradan hareketle, hükümet sistemlerinin belirli bir ülkede var oluşu ve işleyişinin, o ülkenin başta siyasi olmak üzere tüm dinamiklerine ve eğitim seviyesine uzanan geniş yapısal faktörlerle ve bu faktörlerin toplamını temsil eden siyasi kültürle yakından ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Sonraki aşamada, Hofstede'in ifadesiyle “güçlü güç mesafesi”, “belirsizlikten kaçma”, “kadınsılık” gibi genel özelliklere sahip Türk kültürünün şekil verdiği Türk siyasi kültürü ile mevcut sistemler arasındaki nasıl bir ilişki olduğu ve uyan/uymayan yanlarının neler olduğu, sorusuna cevap aranmıştır. Sonuçta, Türk siyasi kültürünü oluşturan temel unsurları ortaya koyan bu çalışmayla, özellikle başkanlık ve parlamenter sistemlerinin bu unsurlara uyumu çerçevesinde nereye oturtulacağı değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Kültür, Parlamenter Sistem, Başkanlık Sistemi, Türk Siyasi Kültürü, Türk Devlet/Yönetim Sistemi.

Abstract

Political systems have been applied in different ways throughout history. In the Turkish society, which has a history of thousands of years, the political history has a unique place in this context. After many processes, the Turks, following the adoption of the first Constitution, which is called “Kanun-u Esasi”, has taken to “parliamentarianism”. If the “Assembly Government System” established during-after the Turkish War of Independence is excluded, it is seen that the same structure has been preserved with the transition to the Republic. Therefore, from the first step to the present, Turkish political life can be accepted as having a “parliamentarianism” experience for 140 years.

In spite of this experience, the last 30-35 years of Turkish political life has been intensively debated by questioning of the government system. At the center of these discussions was “the presidential system which was foreseen as an alternative system with the claim that the parliamentary system could not give the expected results. Is the reason why these debates are exacerbated at every opportunity, the results and effectiveness of the

parliamentary system? Or is the fact that the parliamentary system does not conform to Turkish society and its political culture?

In this study which is an answer to these questions; First of all, the concept of political culture and government systems are examined. Afterwards, the importance of the political culture of the societies concerned, in the formation of government systems, was emphasized. Thus, the formation and functioning of government systems in a given country has been found to be closely related to the broad structural factors extending to all the dynamics and education level of the country, and to the political culture representing the sum of these factors. In the next stage, Hofstede's statement was made in the context of general characteristics such as “strong power distance“, ”avoiding uncertainty“, “femininity”. According to this, the question of how the Turkish political culture shaped by Turkish culture and the relationship between the existing systems and what are the aspects that do fit/not fit, has been sought. As a result, this study, which sets out the main elements of Turkish political culture, was evaluated as to where the presidential and parliamentary systems are to be put within the framework of their compliance with these elements.

Keywords: Political Culture, Parliamentary System, Presidential System, Turkish Political Culture, Turkish State/Government System.

Giriş

Tarih boyunca insanlığın ürettiği maddi ve manevi birçok ortak değer söz konusudur. İnsanlık tarafından üretilen bu ortak değerlerin yanı sıra, toplumdan topluma değişen ve ortak olmayan birtakım farklı değerlerin de olduğu bilinmektedir. Birbirinden farklı toplulukların sahip olduğu bu özellikler, zamanla kendilerini diğer toplumlardan ayıran başta kültürel kodlar olmak üzere birçok farklı yapının ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Bu nedenle bir toplumun sahip olduğu hükümet sisteminin var oluşu ve işleyişi, o toplumun başta siyasi olmak üzere tüm dinamiklerine, nüfus yapısına ve eğitim seviyesine uzanan geniş yapısal faktörlerle ve bu faktörlerin toplamını temsil eden siyasi kültürüyle yakından ilişkilidir. Öyleyse, toplumlara özgü yerel şartların farklı olmasından dolayı, ortaya çıkan sosyal ve siyasi yapıların da farklı olması gayet doğaldır. Kısacası, tarih boyunca farklı her bir toplum,

sahip olduğu şartlara uygun olarak kendine özgü farklı bir siyasi rejim ve bir hükümet sistemi üretmiştir.

Binlerce yıllık tarihi geçmişe sahip olan Türk toplumu da, yaşadığı bu süreç içerisinde ortaya koyduğu sosyal, kültürel ve siyasi yapılar itibarıyla kendini diğer toplumlardan ayıran özgün bir yere sahiptir. Türkler, Orta Asya'dan başlayıp kendilerini Anadolu'da kalıcı kılan birçok süreçten sonra, her yönüyle 600 yıllık bir Osmanlı tecrübesi ortaya çıkarmıştır. Bu uzun ve derin tecrübeyle birlikte, Batı'nın etkisiyle başlayan modernleşme süreci, Türk toplumunda birçok alanda olduğu gibi yönetim alanında da büyük bir değişim başlatmıştır. En başta, 1876 yılında kabul edilen Kanun-u Esasi ile birlikte, meşruti monarşi ilan edilmiş ve “parlamentar monarşi”ye geçiş yapılmıştır. Kurtuluş Savaşı sırasındaki “Meclis Hükümet Sistemi” hariç tutulacak olursa, Cumhuriyete geçişle birlikte aynı yapı büyük oranda korunmuştur. Sonuçta, 1876'dan günümüze Türk siyasi hayatı, 140 yıllık bir “parlamentar sistem” tecrübesine sahip olmuştur. Ancak demokrasi serüveni parlamentar sistemle başlayan ve Cumhuriyetle beraber hız kazanan Türk siyasi hayatında, dönem dönem yaşanan sorunların kronikleşmesi ve artan hükümet krizleriyle birlikte parlamentar sistem tartışmalı hale gelmiştir. Bu kapsamda, Türk siyasi hayatının özellikle son 30-35 yılı neredeyse hükümet sistemi tartışmalarıyla geçmiştir. Tartışmaların merkezinde ise, parlamentar sistemin kendisinden beklenileni veremediği iddiasından hareketle, birçok siyasetçi ve akademisyen tarafından parlamentar sisteme bir alternatif olarak “başkanlık hükümet sistemi”nin önerilmesi yer almıştır. Bu tartışmaların adeta her fırsatta alevlenmesinin ve Türk kamuoyunu meşgul etmesinin sebebi, gerçekten parlamentar sistemden beklenen etkinliğin elde edilememesi midir? Ya da daha açık bir ifadeyle, parlamentar sistemin Türk toplumuna ve siyasi kültürüne uygun olmayışı mıdır?

Başta bu ve benzeri sorular olmak üzere, hükümet sistemlerinin sınıflandırılması ve bunların farklı toplumlarda nasıl uygulanabileceği ile ilgili tüm sorular ve sorunlar, günümüzde anayasa hukuku kadar, siyaset biliminin de güncel konularından birisi olmuş ve bu kapsamda cevap niteliğinde birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların birçoğunda, konunun değer-bağımlı bir yaklaşımla ele alınarak tek taraflı sonuçlara ulaşıldığını söylemek mümkündür. Konunun özellikle kamuoyunda ele alınış şekline bakıldığında bu durum daha aşikâr şekilde gözükmektedir. Genellikle bağlamından kopuk yani yerel şartların göz ardı edildiği ve salt ülke uygulamaları karşılaştırılarak hükümet sistemlerinin başarısı ya da başarısızlığının değerlendirildiği görülmektedir. Bu

yöntem, özü itibarıyla temel bir problemi de içinde barındırmaktadır. Daha net bir ifadeyle, siyasi rejim ve hükümet sistemlerinin oluşumunda, toplumların tarihi şartlarının ve siyasi kültürünün rolü oldukça önemli olduğundan; bir ülkede uygulanan ya da uygulanması düşünülen hükümet sisteminin, güçlü ve zayıf yanları, kuramsal nitelikleri ve dahi o ülkenin şartları ve kültürel yapısıyla uyumu göz ardı edildiğinde, sadece “ceteris paribus” bir duruma ilişkin sonuçlar gözlemlenebilir. Böyle olunca, bir toplumun kendi kültürüyle uyumlu olarak ürettiği hükümet sisteminin, farklı bir toplumda uygulanması halinde aynı etkiyi gösterip gösteremeyeceği tartışmalıdır. Kısacası, hükümet sistemi tartışmalarında özellikle siyasi kültür ve hükümet sistemi arasındaki ilişkinin öncelikle üzerinde durulması ve ilişkinin birincinin belirleyiciliğinde şekillendiğinin de unutulmaması gerekmektedir.

Tüm bunların sonucu olarak, başta parlamenter sistem olmak üzere hükümet sistemlerinin yaşadığı ya da yaşama ihtimali olan sorunları salt sistemlerin doğasının bir sonucu olarak görme eğilimi sağlıklı bir yaklaşım değildir. Örneğin, Türkiye’de yaşanan siyasi krizleri tamamen parlamenter sisteme yüklemek ya da toptancı bir şekilde başkanlık sisteminin Türkiye açısından tek adam rejimine yol açacağı iddiasını ortaya atmak veyahut her bir sistemi başlı başına sorunları çözücü ve kurtarıcı olarak görmek, Türkiye’nin sahip olduğu şartlar ve siyasi kültüründen kopuk tamamen değer-bağımlı bir yaklaşımdır. Bu noktada Türkiye açısından hükümet sistemi tartışması, özellikle Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesiyle başlayan dönemde, adeta cepheleşmiş iki kesim arasında hiç de bilimsel olmayan ideolojik ve tarafgir bir hal almıştır. Hükümet sistemlerinin gerçek anlamda karşılaştırılması ve bu çerçevede analizinin yapılabilmesi ise, ancak uygulandıkları toplumun siyasi, sosyal, kültürel ve tarihi özellikleri çerçevesinde incelenmeleri ve analiz edilmeleriyle mümkündür. Bu bağlamda, “Tarih boyunca Türk siyasi kültürü ile siyasi sistem ve yönetim modeli arasında nasıl bir ilişki var olmuştur?” sorusuna cevap aranması, bu tartışmalara bir katkı sunabilmek açısından önemli olacaktır. Türk siyasi kültürü ile muhtemel hükümet sistemleri arasındaki ilişkinin ele alınacağı bu çalışmayla, başkanlık ve parlamenter sistem tartışmalarının, Türk siyasi kültürüyle uyumu çerçevesinde nereye oturtulacağı değerlendirilmesi de yapılmaya çalışılacaktır.

Bu çalışmada; öncelikle kavramsal çerçeve bağlamında siyasi kültür kavramı ifade edilecek ve arkasından demokratik hükümet sistemlerinin ortaya çıkışları ele alınacaktır. Buradan hareketle siyasi kültür kavramı ile

hükümet sistemleri arasındaki ilişki açıklanarak, hükümet sistemlerine bakışta daha objektif olabilecek bir yaklaşım sunulmaya çalışılacaktır. Son olarak; Türkiye'nin tarihi süreçte sahip olduğu siyasi kültür özelliklerine bakılarak, bu özellikler ile başkanlık sistemi ya da parlamenter sistem arasındaki uygunluğa ilişkin bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır. Nihayetinde günümüz itibarıyla Türk siyasi kültürünün sahip olduğu özelliklere uygun bir Türk Yönetim Modelinin olabilirliği de ifade edilecektir.

1.Siyasi Kültür

Siyasi kültür, kültür kavramının bir alt kolu olarak siyaset-kültür ilişkisini anlatan bir kavramdır. Bu nedenle siyasi kültürü anlayabilmek için öncelikle kültür kavramına bakmak gerekir. Kültür kavramı etimolojik olarak, Latince kökenli bir kelime olan ve tarım anlamına gelen “colere/cultura” fiilinden gelmektedir (Uhri, 2003:51). Türk Dil Kurumu Sözlüğünde (2018), “Yeryüzünde beşeri hayatın başlangıcından bugüne kadar insanoğlu tarafından üretilmiş olan her şey; bir birey veya topluluğun hayat tarzını şekillendiren örf, adet, gelenek ve görenek ile alışkanlıklar, davranışlar ve inançlar toplamı” olarak tanımlanmaktadır. Sözlük anlamının yanı sıra kavramın, farklı yazarlar tarafından yapılmış çok değişik tanımları bulunmakla birlikte, kültür aslında en az anlaşılabilir kavramdır. Bu tanımlarda örneğin E.B. Taylor (2010: 3)'ün yaptığı tanıma göre kültür, toplumun bir üyesi olarak insanoğlunun kazandığı bilgi, sanat, ahlak, gelenek ve benzeri alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütündür. Kavrama daha işlevselci yaklaşan M. Duverger (2007: 74-75) ise, kavramı bir insan topluluğundan beklenen davranışları belirleyen ve gerekli rolleri oluşturan düzenlenmiş davranışlar ve düşünceler bütünü olarak tanımlamaktadır. Hofstede (1980) ise, insanların ortaya koyduğu faaliyetler sonucu oluşan maddi ve manevi tüm değerleri kültürün birer parçası şeklinde görmektedir. Ayrıca Hofstede kültürü, aynı sosyal çevre içinde yaşayan insanların ortak bir değeri olarak değerlendirdiğinden, bir insan kümesine mensup bireyleri diğer kümelerden ayıran önemli bir kriter olarak da ele almaktadır. Bu bağlamda Hofstede'nin farklı toplumlar arasındaki kültür farklılıklarını ortaya koymaya yönelik çalışması, bu alanda öne çıkmış ve birçok araştırmaya da yön vermiştir.

Hofstede (1985: 347-357) çalışmasında, birçok ülkeden elde edilen bulguları, kültürel anlamda belirgin ayrımlar içeren ve toplumların farklılaşan değerlerini ortaya koyan dört ana kültürel boyutta incelemiştir. Bu boyutlar; “güç mesafesi”, “bireycilik-toplulukçuluk”, “kadınsılık-erkeksilik” ve “belirsizlikten kaçınma”dır. Güç mesafesi; insanların, kurumlar ve insanlar

arasındaki güç eşitsizliklerini ne ölçüde kabul ettiklerini göstermektedir. Bireysellik, bireylerin sosyal çevreye gevşek bir şekilde bağlanmalarıyken; toplulukçuluk ise, bireyin sosyal çevreye sıkıca bağlanmasını anlatmaktadır. Erkeksilik, güç, kahramanlık ve maddi başarıyı anlatırken; kadınsılık ise, merhamet, zayıfı koruma ve refaha verilen önem gibi değerlerden oluşmaktadır. Belirsizlikten kaçınma ise; toplum üyelerinin belirsizlik ve karışıklıktan rahatsızlık duymasını ve düzen ve uyumu sağlayan inanç ve uygulamaları desteklemesini ifade etmektedir. Bu sınıflamaya bir de "denetim noktası" boyutu eklenmektedir ki, toplumların bulunduğu yere göre değişmeye gösterdikleri tepkinin belirlenmesini anlatmaktadır. Denetim noktasına göre, toplumlar içseller ve dışsallar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. İçseller, çevrelerini geliştirmek için sorgulayan, çaba harcayan, başarıya önem veren ve becerilerini geliştirme eğilimli gibi özellikler taşıırken; dışsallar ise tam tersi özelliklere sahiptirler (Sargut, 2001: 143). Kısacası, hangi açıdan bakılırsa bakılsın ortaya konulan tanımlamaların ortak noktası olarak kültür, bireylerin algılarının ve dolayısıyla dış dünyaya dair yaklaşım ve inanışlarının temel kaynağı olup, gerek öğrenme yoluyla ve gerekse kurumsallaşmış gelenekler aracılığıyla nesilden nesile taşınarak süreklilik kazanan bir manaya karşılık gelmektedir (Tolan, 1975: 244).

Öte yandan kültür, insan topluluklarının tarihi, iktisadi, sosyal ve hatta siyasi geçmişi, bu süreçteki gelişimi, üretim şekilleri ve sosyal ilişkileriyle doğrudan ilgili bir kavram olarak da görülmektedir (Moles, 1983: 257). Bu yönüyle kültürler, doğal olarak içinde buldukları sosyal yapıya, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel şartlara bağlı olarak farklılaşabilmektedir. Bu noktada Sargut (2001: 60), özellikle "iyi" ve "doğru" gibi değerlemeye dayalı inanç ve ilkelerin ve de bunlara bağlı olarak gelişen kültürün evrensel olmadığını, toplumdan topluma değişebileceğini vurgulamaktadır. Bunu teyit eder nitelikte dünden bugüne dünya üzerinde birçok farklı kültürün varlığına şahit olunmaktadır. Bunlardan kimi kültürlerde bireycilik ön plandayken, kimilerinde ise toplulukçuluk/kamusalılık öne çıkabilmektedir. Kısacası, bir toplumun ürettiği maddî ve manevî değerleri kapsayan, toplumun kendi özgün yapısının simgesi olan ve toplumdaki tüm kurumların bileşkesini anlatan kültür, esasen o toplumun karakterini oluşturmaktadır (Ouchi, 1998: 17-18).

Tekrar başa dönecek olursak; kültür kavramı, ekonomiden siyasete, yeme-içme alışkanlığından örf-adete uzanan geniş anlamının içinde alt-kültür alanlarına sahiptir. Özellikle siyasi alanla ilişkilendirildiğinde, bir alt-kültür

alanı olarak siyasi kültür kavram ortaya çıkmaktadır. Nasıl kültür, sosyal hayata bir bağlantı ve bütünlük sağlıyorsa, onun bir özeli ve türevi olarak kendisini gösteren siyasi kültür de siyasi hayata bir yapı ve anlam kazandırmaktadır. Diğer bir ifadeyle siyasi kültür, bireylerin siyasi sistem karşısındaki eylem, inanç ve tutumlarıyla şekillenirken, siyasi yapı ve kurumlar da siyasi kültürle anlam kazanmakta ve şekillenmektedir (Pye, 1965: 8). Dolayısıyla siyasi yapı ve siyasi davranışların ve bunlar arasındaki etkileşimin anlaşılabilmesi, ancak o toplumun siyasi kültürünün anlaşılmasıyla mümkündür (Şen, 2015: 67-68).

Siyasi kültür alanında ilk ampirik çalışmayı 1956'da ortaya koyan ve ilk defa "siyasi kültür" kavramını kullanan isim G. Almond olmuştur. Kavram, 1960'lı yıllarda birçok siyaset bilimci tarafından kullanılmasıyla birlikte, siyaset biliminin önemli bir konusu hâline gelmiştir.. Bu süreçte birlikte yapılmaya başlanan çalışmalarda siyasi kültür kavramı, farklı açılardan ele alınmıştır. Aralarında yaklaşım farklılıkları olmakla birlikte, kesin olan birşey var ki tüm çalışmalarda konu esas itibariyle, ilgili topluma ve o toplumdaki bireylere özgü olana odaklanmıştır (Sarıbay, 2000: 47-49). Örneğin G.Almond ve S.Verba (1989: 11), siyasi kültürden bahsedildiğinde; bir toplumun siyasi karakteri, siyasi tercihleri, siyasi katılımı gibi konuların ifade edildiğini belirtmektedirler. Bu kapsamda siyasi kültürü, her siyasi hareketin içinde olduğu duruma etki eden ampirik inanç ve değer yargıları sisteminin bütünü olarak tanımlamaktadırlar. Pye (1965: 19)'a göre de, siyasi kültürün oluşumunda öznel durumlarla birlikte, esasen ilgili toplumun sosyo-kültürel faktörleri önceliklidir. Bu nedenle siyasi kültür, bir toplumdaki siyasi sürece o topluma özgü bir anlam veren ve toplumdaki bireylerin siyasi davranışlarını düzenleyen inançlar, simgeler ve siyasi eylemin konumunu belirleyen değerler bütünüdür. Sonuçta her toplum farklı karakterdeki bir siyasi kültüre ve onun oluşturduğu o topluma özgü farklı birer siyasi yapıya sahip olmaktadır. Nasıl farklı kültürel özellikler, her toplumda farklı siyasi kültürleri netice vermesi doğalsa, buna bağlı olarak o toplumda siyasi yapı ve yönetimlerin farklı olması da o kadar doğaldır

Öte yandan siyasi kültürün, sistemlerin meşrulaştırılmasında da önemli bir işlevi vardır. Tarih boyuca var olan her sistemin meşruluğu, doğrudan doğruya o toplumun siyasi kültürüyle ve ona yön veren kültürel yapı ve inanışlarla sağlanmıştır. Bunlara uygun olmayan iktidar ve yönetimler ise meşruluğunu sağlayamadığından varlığını ya da en azından sürekliliğini koruyamamıştır. Bu durumu, günümüz yönetim bilimcileri, "yönetim kültüre

bağlıdır" sözüyle özetlemektedir (Turan, 2014: 482-484). Buradan hareketle, örneğin kültürel değer sistemlerine oldukça bağlı olan Japonlar, Batılı yönetim ilkelerinden yararlanırken, onları kendi kültürel yapılarına uyacak şekilde düzenlemeye gayret göstermişlerdir (Thomas/Waterman, 1995: 157-158). Yine örneğin Almanya'da faşizmin, Anglo-Amerikan dünyada da demokrasinin ortaya çıkışını o toplumun siyasi kültürüyle açıklamaya çalışanlar da vardır. Hatta aynı ideolojiye mensup oldukları hâlde hükümet sistemleri itibariyle farklı özellikler gösteren ülkelerin varlığı da, örneğin sosyalist rejimler arasındaki farklılıklar, her ülkenin Marksist modeli kendi kültürel miraslarına ve siyasi kültürlerine uyarlama çabasıyla açıklanmıştır (Turan, 1986: 39). Kısacası, bir ülkede siyasi kültürle uyumlu bir siyasi yapı söz konusu ise ve buna uygun bir hükümet sistemi varsa, o ülkede siyaset istikrar kazanmakta ve bunun sonucu olarak ekonomik büyüme ve refah artmaktadır. Aksine siyasi yapı ve hükümet sistemi ile o toplumun siyasi kültürü uyumlu değilse, o ülkede siyasi sistem krizlerle boğuşmak zorunda kalacaktır (Örs, 1990: 152).

Almond ve Verba (1989), siyasi kültürle siyasi sistem ya da hükümet sistemi arasındaki uyum konusunu üç farklı siyasi kültür tipiyle açıklar: Yöresel kültür, uyruklu kültür ve katılımcı kültür. Yöresel kültürde, vatandaşlar merkezi bir hükümetin varlığından neredeyse habersizdir ve merkezîyetçi olmayan bir geleneksel siyasi yapıyla uyum gösterir. Uyruklu kültüründe ise vatandaşlar kendilerini siyasi sürecin katılımcı bir ögesi olarak değil, devletin tebaası olarak görürler. Bu ise daha çok merkezîyetçiliğin hakim olduğu otoriter bir yönetime denk düşmektedir. Katılımcı kültürde ise vatandaşlar sisteme katkıda bulunabilecekleri inancıyla hareket etmektedir. Bu nedenle katılımcı tavra sahip insanların, istikrarlı bir demokrasiyi geliştirdikleri ve onun örnek vatandaşları oldukları varsayılmaktadır (Duverger, 2007: 89-90). Bu çalışmada; özellikle gelişmiş batılı ülkelerde var olan katılımcı siyasi kültürün o ülkelerdeki hükümet sistemlerinin dayanağı olduğu ve onlarla uyum gösterdiği esas alınmıştır. Batı'daki demokrasi süreci dikkate alındığında; siyasi kültürle uyumlu hükümet sistemi doğrudan alıntı yapılarak değil, ancak tarihi süreç içerisinde yaşanan tecrübe ve verilen mücadeleler sonucu var olabilmektedir (Bkz. Özdemir, 2017). Bu kapsamda Meksika, Brezilya ve Türkiye gibi hem ekonomik hem de demokratik olarak gelişmekte olan ülkelerde de, hem siyasi istikrarın hem de kalkınmanın sağlanması ancak siyasi kültürle uyumlu bir hükümet modelinin keşfedilip uygulanmasıyla yakından ilişkilidir. Bu ise bir süreç olduğundan, bu ülkelerin siyasi

gündemlerinde, gelişmiş demokratik ülkelerden farklı olarak, hükümet sistemi tartışmaları önemli bir yer tutmaktadır. Hatta şunu da ifade etmek mümkündür; siyasi kültür, dinamik bir olgu olduğundan, gelişmiş ülkelerde dahi hükümet sistemi değişikliği¹ ihtiyacı ve buna yönelik tartışmalar gündeme gelebilmektedir (Hague/Harrop, 2004: 89-90). Kısacası konunun öncüleri olan Montesquieu ve 'Tocqueville'den bu yana yapılan çalışmalarda, kültürle siyasî kültür arasındaki ilişki kadar, aynı ilişkinin siyasi kültürle siyasi yapı ve yönetim arasında da bulunduğu ortaya konulmuştur.

2. Demokratik Hükümet Sistemlerinin Ortaya Çıkışı

Demokratik yönetim geleneği, kendi içinde çeşitli özelliklere sahip farklı hükümet sistemleri barındırmaktadır. Bu sistemler, yürütmenin seçimi, oluşumu, görev ve yetkileriyle yasama arasındaki ilişki açısından farklılık arz eden ve bu yönü itibariyle de kuvvetler ayrılığı ilkesinin uygulanma durumunu sert ya da yumuşak olarak ayıran bir yaklaşım farklılığına sahiptirler. Kuvvetler ayrılığı teorisini ilk kez sistematize eden Montesquieu'ye göre her devlette üç türlü kuvvet vardır ve bunların herbiri farklı bir organca kullanılmalıdır. Böylece hem özgürlükler korunmuş hem de demokratik hükümet sistemler ortaya çıkmış olacaktır. Dolayısıyla kuvvetler ayrılığı ilkesinin özünü oluşturan gücün bölünerek farklı ellere verilmesi düşüncesi, her zaman demokratik hükümet sistemlerinin oluşumunda esas olmuştur. Bu bağlamda yargı bağımsız ayrı bir kuvvet olarak kabul edildiğinden, hükümet sistemlerinin tespitinde yasama ve yürütme kuvvetleri ve bunlar arasındaki ilişki belirleyici olmuştur (Kılınç, 2016: 448-449). Tam bu noktada toplumların anayasa yapım sürecinde yaşadığı sıkıntıların başında, hükümet sistemini belirleyecek olan yasama ve yürütme arasındaki ilişkinin nasıl düzenleneceği sorunu gelmektedir. Zira bu sayede oluşan parlamenter, başkanlık ve yarı-başkanlık sistemleri, kendi içlerinde birtakım avantajlar ve dezavantajlar hatta belli riskleri de taşımaktadırlar. Dolayısıyla özünde demokratik nitelikte olan bir hükümet sistemini, salt iyi ya da kötü olarak nitelendirmek doğru bir yaklaşım değildir (Turhan, 1989: 5).

Peki, bu konuya neden bu kadar önem verilmekte ve sürekli tartışılmaktadır? Zira bir toplumun geleceğinin şekillenmesi, büyük oranda devlet içindeki kuvvetlerin dağılımı ve düzenlenişi açısından uygulanan kurallar dizgesinin bütününe ifade eden hükümet sistemiyle yakından ilişkilidir. Hükümet sisteminin nasıl şekil alacağıda, elbette ki kurucu iktidarın

1 1962'da Fransa Anayasasında yapılan değişiklik buna istisnai bir örnektir.

tercihiyle yakından ilişkilidir (Hekimoğlu, 2009: 5). Bu nedenle tercih yapılırken, ülkenin siyasi kültürüyle birlikte ekonomik ve sosyal gerçeklerin de dikkate alınmasında fayda vardır. Herhangi bir doku uyumsuzluğuyla karşılaşılması için, tercih edilen hükümet sisteminin o ülkenin şartlarına ne denli uygun olduğu iyi tahlil edilmelidir. Aksi takdirde bir hükümet sistemi, bir ülkede son derece olumlu sonuçlar doğururken, aynı özellikleriyle diğer bir ülkede krizlere, darbelere, otoriterliğe davetiye çıkaran bir tercihe dönüşebilmektedir.

2.1.Parlamenter Sistem

Demokratik yönetim geleneği içerisinde en eski ve en yaygın olan hükümet sistemi “parlamenter sistem”dir. Sisteme, İngiltere parlamentosuna ev sahipliği yapan saraydan dolayı “Westminster Sistem” de denilmektedir. Sistemin ortaya çıkışında, 1215’de İngiltere’de ilan edilen Magna Carta’nın ilk kıvılcımı çaktığı bilinmektedir. Magna Carta’nın kabulüyle başlayan süreçte, ilk olarak 1295’de Temsilciler Meclisi kurulmuş ve verilen uzun mücadeleyle oluşan tecrübenin sonucunda, 18.yüzyılın ortalarına doğru parlamenter monarşi belli bir vasata kavuşmuştur (Lijphart, 1999: 9-47). Böylelikle parlamenter sistem, merkezinde temel karar organı olarak yasamanın yer aldığı ve yürütme yetkisini ise kralla birlikte bir hükümetin kullandığı bir siyasi kültürün ürünü olarak doğmuştur. Özünde yürütme erkini temsil eden kralın sınırlanması ve denetlenmesi kaygısı olan parlamenter sistemde; bir yandan yönetimin merkezine doğal olarak yasama erki yerleştirilirken, diğer yandan ise İngiltere’nin şartlarına ve siyasi kültürüne uygun yepyeni bir yürütme yapısı üretilmiştir. Bu yürütme erki ise, İngiliz siyasi kültürünün kaçılmaz bir sonucu olarak; bir yanda gücü elinden alınmış kral, diğer yanda ise yasamadan çıkan ve krala değil parlamentoya karşı sorumlu olan hükümet olarak iki başlı doğmuştur. (Alkan, 2013). Kısacası uzun bir zaman diliminde gelişmiş ve yerleşmiş olan parlamenter sistemin doğuşu, güçlü ama gerilemekte olan kral ile gelişmekte olan temsil organlarının uzlaştıkları bir döneme rastlamıştır (Uygun, 2014).

Parlamenter sistemin doğuşuna zemin hazırlayan temel gelişme ise; burjuvazinin, tüm güç elinde olan krala ve daha genel anlamda aristokrasie karşı yeni bir sınıf olarak ortaya çıkmasıdır. Bu süreçte güçlenen burjuvazinin ilk önemli çabası, tamamen ekonomik kaygılarla kralın vergi koyma yetkisini sınırlandırabilmek için Temsilciler Meclisini öne sürmek ve güçlü kılmak olmuştur. Sonrasında ise kralın siyasi gücünü sınırlayan ve bu gücün halkı

temsil eden bir parlamentoya geçmesini sağlayan bir süreç başlatmıştır. Böylece kralın elinde toplanmış olan güç parlamentoya devredilmiş ve sistemin ana aktörü, temsilciler aracılığıyla işletilen bir müzakere ve karar organı olan parlamento olmuştur. Diğer bir ifadeyle kralın tekelinde olan yasama ve yürütme güçlerinden ilk önce yasama gücü ele geçirilerek, sistemin merkezine yerleştirilmiş ve arkasından kralın yürütme erkini de denetleme imkânına kavuşulmuştur. Ancak işin ilginç yanı hem kraldan hem de kendi haklarından vazgeçmeyen İngilizler, örneğin Fransa’da yaşanan gelişmelerden çok farklı olarak, kralın yetkilerini parlamentoya devretmekle birlikte sembolik de olsa onu başlarında tutmayı sürdürmüşlerdir. Kral sembolik, sorumsuz ve güçsüz hale gelince, yürütme işlevini yerine getirecek bir yürütme organına (hükümet) da ihtiyaç kaçınılmaz olmuştur. Bu organ, doğal olarak sistemin ana erki olan yasamadan doğmuş ve yasama ile yürütme arasında, İngiliz siyasi kültürünün ve tarihi şartlarının ürünü olan tatlı ve yumuşak bir ayrılığın oluşmasına zemin hazırlamıştır (Calabresi vd., 2012: 529-530). Bu anlatılanlar sadece bir cümle ile ifade edilebilecek bir durumdan ibaret olmayıp uzun bir sürecin sonucudur, yani İngiltere’nin tarihi, sosyolojik, jeopolitik ve kültürel özelliklerine ve şartlarına dayanan ve ona bağlı olarak asırlar süren bir çabanın ürünüdür. Bu nedenle kökeni İngiltere’ye dayanan parlamenter sistem, adım adım başta siyasi kültürün şekillendirmesi olmak üzere, ortaya çıkmış olduğu İngiliz toplumunun ihtiyaçlarının, özgün şartlarının ve özelliklerinin birer yansımasıdır. İngiliz tarihinin ürünü olan sistem, verilen mücadeleyle önce uygulamada hayat bulmuş ve sonrasında kuvvetler ayrılığı bağlamında bir doktrine dönüşmüştür (Turhan, 1989: 43; Gözler, 2013: 82-111).

Parlamenter sistemin ortaya çıkış sürecindeki temel amaç mutlak monarşinin sınırlandırılması olduğundan, bunu sağlayacak en temel araç olarak ise, bilindiği gibi Antik Yunan ve Roma düşünürlerinin karma rejim olarak nitelendirdikleri kuvvetler ayrılığı düşüncesi görülmüştür. Dolayısıyla sistemin doğuşunda rol oynayan karar vericiler, “kuvvetler ayrılığı modeli”ni amaçlarına ulaşmak için seçmişlerdir. Bu tercihle birlikte, ideal bir hükümet sistemine ulaşmak için güç, tek bir sınıfın elinde toplanmaktan kurtarılıp farklı organlara dağıtılmış ve kuvvetler ayrılığı düşüncesi pratiğe aktarılmıştır. Ancak yasama, yürütme ve yargı erkleri yaşanan doğal sürecin etkisiyle, tüm ayrılığa rağmen iç içe geçen sorumluluk alanlarına sahip olmuşlardır. Birbirlerinden tam olarak bağımsız olamamaları, yine doğal olarak güçlerin yumuşak bir şekilde birbirinden ayrıldığı bir yapıyı doğurmuş ve bugün demokratik bir hükümet sistemi olan parlamenter sistemi sonuç vermiştir. Ancak kuvvetler

ayrılığı düşüncesinin, sadece parlamenter sisteme özgü tek bir uygulaması söz konusu olmayıp, toplumların siyasi kültürlerine ve karakteristik özelliklerine uygun farklı şekillerde tezahürleri de vardır. Örneğin İngiltere'nin aksine olarak aristokratik ayrıcalığa karşı olanların elinde devrimci bir şekil almış ve kralın olmadığı Amerika ve Fransa'da, güçlerin doğrudan halka dayanarak rahatlıkla birbirinden ayrılabilceği farklı sistemleri sonuç vermiştir. Böylece hükümet teorisi olarak kuvvetler ayrılığının farklı şekillerde uygulanabilirliği, söz konusu ülkelerde onların siyasi kültürlerine uygun şekilde test edilme fırsatı bulmuştur (Vile, 1998: 3-4). Kısacası, başta kuvvetler ayrılığı düşüncesi olmak üzere parlamenter sistemi ortaya çıkaran tüm süreçlerde, o günün İngiltere'sinde duyulan siyasi, sosyal, ekonomik vs. ihtiyaçlar ile İngiliz siyasi kültürü ve özgün şartlarının etkisini görmek mümkündür.

Sistemin en karakteristik özelliğine bakıldığında, yukarıda da belirtildiği gibi, her şeyden önce sembolik de olsa devletin başı olan kral ile sorumlu hükümet şeklinde İngiliz siyasi kültürüne özgü iki başlı bir yürütmeyi sonuç vermiş olmasıdır. Zira İngilizler, Fransa'da olduğu gibi mevcut monarşiyi radikal bir şekilde ortadan kaldırmak yerine, kraldan vazgeçmeyip onun gücünü doğal bir süreçle sınırlandırmak yolunu seçmişlerdir². Yine İngiliz siyasi kültürünün baskın bir sonucu olarak yürütmenin bir kanadını oluşturan kralın konumu, sembolik hale getirilmesiyle sonuçlanmıştır. Buna göre, sistemde esas olan doğrudan halkın oylarıyla seçilmiş olan yasamadır ve sonrasında yasama içinden çıkan ve yürütmenin sorumlu kanadı olan hükümet gelmektedir. Yürütmenin diğer kanadı olan kral (ya da parlamento tarafından seçilen cumhurbaşkanı) ise sembolik ve siyaseten sorumsuzdur (Polater, 2014: 140).

İngiltere'de keşfedilen ve gelişmeye başlayan parlamenter sistem, 19.yüzyıldan itibaren diğer Avrupa ülkelerinde de uygulama alanı bulmuştur. Parlamenter sistemi benimseyen bu ülkeler incelendiğinde; devlet başkanının göreve geliş şekline göre monarşiyi tercih eden ülkelerde krallar, siyasi iktidarını sürdürme isteklerinden vazgeçmişlerdir. Kral, siyaset dışı, sınıflar ve partiler üstü, tarafsız bir devlet başkanı konumunda kalmıştır. Aynı zamanda kendisine, devletin devamlılığının sembolü, ulusal bütünlüğü sağlayan, yumuşatıcı, uzlaştırıcı ve sembolik bir işlev de verilmiştir. Bu ülkelerde, eğer tercih cumhuriyetten yana olmuşsa durum burada da benzerdir, yani devlet

² Bu konuda Cromwell dönemi istisnadır. Yine de İngiltere'nin siyasi kültürü ve özel şartları, bu dönemin kısa sürede bitmesine yol açmıştır.

başkanı olan cumhurbaşkanı siyaset dışı olmasa da partiler üstü, tarafsız ve sembolik olan bir devlet başkanıdır. Tüm yetki ve sorumluluk ise, yönetimin merkezinde ana aktör olan parlamentoda ve onun içinden çıkan hükümettedir (Gözler, 2013: 179).

2.2.Yarı Başkanlık Sistemi

II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'yı saran demokratikleşme dalgası, özellikle monarşilerin olmadığı parlamenter sistemlerde bir takım sorunların yaşanmasına yol açmış ve ister istemez farklı arayışları ortaya çıkarmıştır. Bu arayış, monarşi kaynaklı "Westminster Sistemi"nin doğurduğu sorunları giderebilmek için devlet başkanının yasamadan değil doğrudan halk tarafından seçilmesi yöntemini sonuç vermiştir. Yeni durumda "Westminster Sistemi"ni sürdürmenin yani meclisin güvenoyuna dayanan hükümetin varlığının yanı sıra, doğrudan halkın seçtiği bir devlet başkanından oluşan ikili bir hükümet sistemi (yürütme) doğmuştur. Yeni uygulamanın en önemli örneği ise, yine ortaya çıktığı siyasi kültürün ve tarihi şartların sahibi olması nedeniyle Fransa olmuştur (Shugart/Carey, 1992: 61).

Parlamenter sistemin kabulü ve sonrasında bunun bir tercih sorunu haline gelmesi açısından Fransa'nın siyasi hayatını; mutlak monarşi, 1789 İhtilali ve ihtilal sonrası durulma dönemleri olmak üzere üçe ayırmak mümkündür. Bu üçlü ayırım, İngiltere'deki doğal gelişim sürecinin aksine Fransa'da çalkantılı bir siyasi gelişim seyrinin yaşandığını göstermektedir. 1789 İhtilali her ne kadar egemenliğin kullanımı anlamında Fransa'ya demokratik bir ortam getirmişse de; 19.yüzyıl Fransa'sı, ihtilaller, diktatörlükler ve cumhuriyet rejimine geri dönüşler gibi çok çeşitli çalkantılara maruz kalmıştır. Fransa'ya özgü bu dalgalanmalar ise, meclis iktidarı, kişi iktidarı, parlamento iktidarı gibi farklı sistemlerin her birini adeta denemek zorunda bırakmıştır. Bu sonuç, İngiltere ve Fransa'nın sahip olduğu siyasi kültür ve şartlar farklılık gösterdiğinden, doğal olarak hükümet sistemi arayışı açısından iki ülke arasındaki farklılığı da net bir şekilde karşımıza çıkarmaktadır (Çam. 1987: 145). Bu nedenle yarı-başkanlık modeli, parlamenter sistemden farklı olarak Fransa'nın siyasi kültürünün ve özgün şartlarının bir ürünü olmuştur. Bu sonucun daha iyi anlaşılabilmesi için, o çalkantılı dönemlerden sadece bir kesit olarak V. Cumhuriyet Fransa'sının hemen öncesindeki şartlara ve gelişmelere kısa da olsa bakmak gerekmektedir.

II. Dünya Savaşı boyunca Mareşal Petain tarafından baskıcı bir düzenle yönetilen Fransa, De Gaulle'ün liderliğinde bundan kurtulmuş ve

1946 yılında IV. Cumhuriyet ilan edilmiştir. Bu dönemde, Cumhuriyet Konseyi adını taşıyan İkinci Meclis'in yetkilerinin kısımlı olmasına rağmen, yeni yönetimin siyasi yapısı büyük oranda III. Cumhuriyeti sürdürmüştür. İki Cumhuriyet arasındaki bu yapı benzerliği, parlamenter hükümet sistemlerinin kusurlarının da benzemesine yol açtığından, IV. Cumhuriyet de Fransa için istikrarsızlıklara, sosyal çatışmalara neden olmuş ve hatta çok parçalı parlamentoların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Eroğul, 2001: 64-65). Dolayısıyla IV. Cumhuriyetle birlikte beklenen istikrarlı ve uyumlu yönetim sağlanamamış ve bir kriz göstergesi olarak, 1958'e kadar geçen süre içinde ömürleri ortalama bir yılı bulmayan yirmi hükümet kurulmuştur. (Örgün, 1999: 60). Bu kriz durumuna son vermek ve güçlü yürütmeye sahip bir hükümet sistemini oluşturabilmek için Cezayir'deki Fransız generaller, 13 Mayıs 1958'de bir hükümet darbesi gerçekleştirmişlerdir. Darbe sonunda De Gaulle'ün şahsında cumhurbaşkanına güçlü yetkilerin tanındığı bir anayasa hazırlanmış ve arkasından 4 Ekim 1958'de yayımlanarak V. Cumhuriyet kurulmuştur. V. Cumhuriyetin uyguladığı bu sistemin en önemli özelliği, 1958 Anayasasında değişiklikle getirilen cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi uygulaması olmuştur. Yarı-başkanlık olarak tanımlanan bu yeni sistem, Fransa'ya beklenen istikrar getirmeyi başarmış ve aynı sorunları yaşayan diğer ülkeler için de bir ilham kaynağı olmuştur (Yazıcı, 2011). Ancak yeni sistemde de, birtakım sorunlar yaşanmaya devam etmiştir. Yarı başkanlık sisteminde hükümet istikrarının olması için cumhurbaşkanı ile başbakan arasında uyumun olması şarttır. Yani benzer siyasi görüşte olmalıdırlar. Ancak bunun her zaman gerçekleşmesi mümkün olmayacağı için kriz çıkması büyük oranda muhtemeldir. Örneğin Fransa'da 1997 seçimleri sonrasında yaşanan "kohabitasyon krizleri" nedeniyle anayasada değişiklik yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Böylece cumhurbaşkanının görev süresi 2000 yılında 5 yıla indirilmiştir (Kılınç, 2016: 502). Kısacası, Fransa'da, esasen İngiliz siyasi kültür ve şartlarının ürünü olan parlamenter sistemin sorunlarından kurtulmanın yolu olarak, yine kendi şartlarının ürünü olan ve başbakanın parlamentodan çıktığı ancak cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği yarı-başkanlık sistemine geçilmiştir. Böylece Fransa, bir nevi kendi ihtiyacının ve dahi siyasi kültürünün zorlamasıyla parlamenter sistemi dönüştürmüş ve kendisine benzetmiştir.

Duverger'e göre bir hükümet sistemine yarı-başkanlık denilebilmesi için üç unsurun bulunması gerekir. Birincisi, devlet başkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi. İkincisi, devlet başkanının sistemin işleyişinde önemli

yetkilere sahip olması. Üçüncüsü, parlâmentonun güvenine bağlı olarak görevde kalan bir başbakan ile bir hükümetin de yürütme yetkilerine sahip olması gerekir (Kılınç, 2016: 456). Dolayısıyla yarı-başkanlık sisteminde, tıpkı parlamenter sistemde olduğu gibi iki başlı yürütme sürmektedir. Ancak cumhurbaşkanı, hem doğrudan halk tarafından seçilmesi hem de sahip olduğu güçlü yetkileriyle, sembolik değil yürütmenin etkili bir kanadı olmuştur, Cumhurbaşkanı halka karşı sorumlu iken, yürütmenin diğer kanadı olan hükümet ise yasamaya karşı sorumludur. Devlet başkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi ve sahip olduğu yetkiler başkanlık sistemini çağrıştırırken, başbakan ve hükümetin parlamentodan çıkması ve onun güvenine muhtaç olması parlamenter sistemi hatırlatmaktadır. Bu nedenle sistem, Fransa'nın kendi şartları ve ihtiyaçları doğrultusunda, her iki sistemin avantajlarından birlikte yararlanarak, dezavantajlarını ise ortadan kaldırmaya yönelik olarak adeta melez bir yapıya sahiptir (Kılınç, 2016: 465; Uluşahin, 2003: 216). Kısacası sistemi, devlet başkanını doğrudan halkın seçtiği özgün parlamenter sistem olarak tanımlamak mümkündür.

2.3. Başkanlık Sistemi

Başkanlık sistemi, ilk defa 1787 tarihli ABD Anayasasının kabul ettiği demokratik bir hükümet sistemidir. Sistemin geçmişi, parlamenter sistemin geçmişi kadar eskiye dayanmamakla birlikte, kendi içerisinde anlamlı bir tarihi çabanın ve gelişimin ürünüdür. ABD'nin türdeş olmayan sosyal yapısının zorlamasıyla ortaya çıkan sistem, yaşanan birçok tecrübenin sonucu olarak 1787 Mayıs'ında Philadelphia'da toplanan kurucu meclisteki uzun tartışmaların sonucunda benimsenmiş ve sonrasında doktrindeki yerini almıştır (Özer, 1998: 5). Parlamenter sistem, İngiltere'deki tarihi sürecin doğal bir sonucu olarak önce uygulamada kendisini gösterip sonrasında doktrinde yerini almışken; başkanlık sistemi ise öncelikle Amerika'da var olan siyasi ihtiyaca cevap verebilmek ve yaşanan sorunlara çözüm bulabilmek adına oluşturulan bir kurul³ tarafından (özellikle parlamenter sistem tecrübesinden yararlanılarak) ilkeleri oluşturulmuş ve sonrasında uygulamaya konulmuştur (Kuzu, 1996: 167). Bu süreçte özellikle İngiliz parlamenter sisteminin olumlu/olumsuz tecrübe ve birikiminin büyük etkisini görmek mümkündür (Memiş, 2007: 174). Özellikle Amerikalıların İngilizlere karşı verdiği bağımsızlık mücadelesinin bir ürünü olması bağlamında, sistemin oluşumunda İngiliz "Westminster modeli"nin ortaya çıkardığı sorunlara

³ Bkz. Fairfield, Roy P., (1986), The Federalist Papers, Baltimore: The John Hopkins University Press.

verilen tepkinin büyük katkısı olmuştur. Diğer bir ifadeyle İngiltere’de uygulanan sınırlı monarşi, özellikle Amerika’ya yansıyan olumsuz yönleriyle başkanlık sisteminin ortaya çıkışında esin kaynağı olmuştur. Kısacası Teziç (2013: 249), başkanlık sistemini, İngiltere’deki sınırlı monarşiye dayanan parlamenter sistemin olumsuzluklarından arındırılarak cumhuriyete dönüştürülmüş şekli olarak tanımlamaktadır.

Başkanlık sistemini ortaya çıkaran sürece genel hatlarıyla bakıldığında, doğal olarak Amerika’nın kuruluş tarihiyle özdeş bir sonuç görmek mümkündür. Bu süreçte, özellikle Amerika’nın İngiltere’ye karşı verdiği bağımsızlık mücadelesinin ve onun etrafında şekillenen fikirlerin büyük rol olmuştur. İngiltere ile Amerikan kolonileri arasında yaşanan sorunlar nedeniyle, koloni temsilcileri önce 1774 yılında Haklar Beyannamesini ve arkasından 1776 yılında İngiltere’ye karşı Bağımsızlık Beyannamesini ilan etmişlerdir. Sonrasında ise, 1777 tarihli ilk anayasa kabul edilmiş ve bir konfederasyon kurulmuştur. Ancak konfederasyon, kongrenin aldığı kararların konfedere devletler tarafından kabul edilmemesi sebebiyle yürütülememiştir. Zira konfedere devletler arasında, yaşanan İngiliz tecrübesinden dolayı yasama ve yürütme erklerine karşı genel bir güvensizlik söz konusu olmuştur. Örneğin İngiliz parlamentosunun koloniler için çıkarmış olduğu ve sert önlemler içeren kanunlar, dolayısıyla uygulamayı engelleyen konumunda olan yasama organına karşı güvensizliğe yol açmıştır. İşin ilginç tarafı kralın ve onu temsilen görev yapan koloni valilerinin yapmış olduğu zorbalıklar nedeniyle yürütme organına da güvenilmiyordu (Yavuz, 2008: 4). Bu tecrübe, yasama ve yürütme erklerinin aralarında tam bir denge sağlayabilmek adına kurucu iradeyi, yeni bir sistem arayışına yöneltmiştir. Bu ihtiyaçla başlayan tartışma süreci ise, ortaya yeni bir model olarak “kontrol ve dengeler” düşüncesini çıkarmıştır. Ayrıca 1777 tarihli Anayasanın uygulanması sırasında ortaya çıkan bir takım tikanıkları gidermek amacıyla hazırlanan yeni anayasa sürecinde; sistemin ana omurgası kuvvetlerin denge anlayışına ve karşıtlılık ilkelere dayanmakla birlikte, kurucu irade aynı zamanda kararların hızlı alınabilmesi için bu denge içersinde eşit ancak sembolik olmayan güçlü bir yürütmenin de varlığını gerekli görmüştür. Böylece yürütme erki, doğrudan halk tarafından seçilen, parlamentonun güvenoyuna ihtiyaç duymayan ve hükümetin üzerinde tam kontrole sahip kayda değer bir güçle donatılmıştır (Eroğul, 2001: 66).

Öte yandan başkanlık sisteminin kurucuları, güçlü yürütmenin doğuracağı muhtemel güç toplanması sorununun da farkındaydı. Bu

potansiyel sorunu çözebilmek adına kuvvetler ayrılığının farklı bir uygulaması olan sert kuvvetler ayrılığı pratiğini keşfetmişlerdir. Bu keşifle birlikte, başkanlık sisteminde yasama ve yürütme erki, parlamenter sistemde olduğu gibi yumuşak değil, hem organik hem de işlevsel olarak birbirinden tam olarak ayrılmıştır. Dolayısıyla sistemin ilk kuruluş aşamasında, gerek Westminster sisteminden ve gerekse başkanlık sisteminin kendisinden kaynaklanan krizleri aşabilme arayışı, Amerika şartlarına uygun olarak karşılıklı güvensizliğe dayalı bir kontrol ve dengeyle birlikte, doğrudan halk tarafından seçilen güçlü bir yürütmenin olduğu başkanlık sistemini ortaya çıkarmıştır. Sistem, sahip olduğu hızlı karar alma ve demokratik istikrarı koruyabilme gibi özellikleri sayesinde, çoğulcu demokrasinin gelişmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Böylece türdeş olamayan toplum yapısındaki insanları bir arada yaşatabilme ve de onları yönetilebilir kılma çabasının eseri olarak var olan parlamenter sistemi, savaşımlardan, acılardan, ağır vergilerden ve zorlu hayat şartlarından kaçan toplumlar için bir umut olmuş ve birçok ülke tarafından kısa sürede benimsenmiştir (Erdoğan, 1998: 5). Günümüzde ABD'nin yanı sıra, Güney Amerika ülkeleri başta olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinde sistemi uygulayan birçok ülke bulunmaktadır. Ancak doğal olarak bu ülkeler, sistemi kendilerine özgü siyasi kültür ve şartlarıyla şekillendirip uygulamaya çalışmaktadırlar. Ancak yine de sistemin en başarılı örneğinin, oranın ihtiyaç ve şartlarından doğduğu için doğal olarak ABD uygulaması olduğu da herkes tarafından kabul edilmektedir (Memiş, 2007: 174). Kısacası, denge üzerine kurulmuş olan başkanlık sistemi, başında kral bulunan parlamenter sistemin doğurduğu güvensizliklerden kurtulmak için, onun bazı özelliklerini aynen koruyup bazılarının ise değiştirilmesiyle oluşan bir sistemdir. Daha net bir ifadeyle parlamenter sistemin Amerika şartlarına uyarlanmasının bir sonucudur (Kalaycıoğlu, 2005: 13).

3. Türk Siyasi Kültürünün Genel Özellikleri

Siyasi sosyalleşme kavramıyla ifade edilen toplum-birey ve birey-toplum şeklinde karşılıklı etkileşim süreci, başta kültürel olmak üzere toplumun tüm niteliklerinin ve özellikle de siyasi yapısının şekillenmesinde etkilidir. Bu bağlamda binlerce yıllık tarihe sahip olan Türkler de, bir süreç olarak bahsi geçen birey-toplum ve toplum-birey etkileşimini kendi içerisinde yaşayarak, her açıdan özgün bir karektere sahip olmuştur. Bu süreçte, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri hariç tutulursa Türkler, hayatlarının büyük bir kısmını Orta Asya gibi büyük bir coğrafyada kabileler halinde göçebe ağırlıklı bir hayatla geçirmiştir. Orta Asya'nın farklı

bölgelerinde pek çok devlet kurmuş olmanın doğal bir sonucu olarak, hem farklı kültür alanlarını etkilemiş hem de onlardan etkilenmiştir. Bu etkileşimlerin şekillendirdiği Türk siyasi kültürünün oluşum sürecinde üç ana çizginin önemli olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar; Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınan gelenek, İslam'ın getirdikleri ve imparatorluk süreçlerinin katkılarıdır. Her üç süreç aynı zamanda kronolojik olarak birbirini izlediğinden, siyasi kültüre katkıları birbirine eklenmiş ve her biri bir öncekinin mirasını geleceğe taşımıştır. Örneğin Türklerin İslam'ı kabulünden sonraki dönemde İslam'ın değerleri içselleştirilirken, Orta Asya kültürü de birçok özelliğini sürdürmüştür. Yine sonrasında Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde hem Orta Asya geleneği bir şekilde yaşamış hem de İslam'ın değerleri siyasi kültüre yansımıştır (Özdemir, 2006: 113, 117).

Bu üç çizgi içerisinde özellikle Orta Asya dönemi önemli bir yere sahiptir. Gerek çok zorlu olan Orta Asya şartları ve göçebe hayat tarzı ve gerekse tarihi süreç içerisinde maruz kalınan birçok zorluk, Türkleri yoğurarak Orta Asya'yı onlar için her açıdan temel belirleyici kılmıştır. Orta Asya, Türkler açısından birçok özgün niteliğin gelişiminde etkili olmuş ve adeta Türklerin temek karakterini oluşturmuştur. Birçok belirsizliği de beraberinde getiren bu zorluklar, Türkler açısından kaçınılmaz bir gerçek olarak "güvenliği", ana hassasiyet alanı olarak benimsenmesine yol açmıştır. Güvenliği siyasi kültürünün ana eksenlerine yerleştirmiş olan Türkler, bunu sağlamanın en sonuç alıcı yolunu ise güçlü ve dinamik bir ordu yapısı kurmakta bulmuştur. Göçebe Türk boyları, kendilerini muhtemel tehditlere karşı koruyabilmek için "ordu boy" tarzında teşkilatlanmaya gitmişlerdir. Bu teşkilatlanma ise, güçlü bir liderin öne çıktığı, oldukça sıkı bir disipline dayanan ve merkezîyetçi kültür eksenli bir toplum yapısını sonuç vermiştir. Bu toplum yapısı, beraberinde aileden başlayarak özgün bir hayat tarzı doğurmuştur ki bu sonuç, özellikle Türkler için asker-millet yapısının temelini de oluşturmuştur. Bu yapı, toplulukların yönetimi açısından da örnek olmuş ve tüm ilişkiler bu yönetim modelinin mantığına göre düzenlenmiştir (Ögel, 1978: 1-98). Bu bağlamda Türk siyasi kültürünün genel özellikleri arasında vurgulanması gereken iki nokta daha bulunmaktadır. Birincisi, Cumhuriyete de yansıyan şekilde devletin her alanda yönlendirici olma özelliği, diğeri ise, toplumun siyasi sistem karşısındaki pasif, içe kapalı ve siyaset dışı durumudur. Buradan hareketle, toplumun genel itibarıyla karma bir siyasi kültür yapılanması içinde olduğu, Almond ve Verba'nın ifadesiyle uyrukluk kültürü nitelikleri taşıdığı da söylenebilir. Tüm bunlar, hem devleti ve hem de devletin

milletiyle bütünleşmesini öncelemenin siyasi kültürümüzün temel bir özelliği haline gelmesinde büyük etkisi olmuştur. Bu devletçilik ve itaatkarlık normu, farklı geleneklerin etkisiyle siyasi kültürümüzde dönem dönem farklı şekiller aldığı da bilinmektedir. Siyasi kültürümüz açısından devletçiliğin ve merkezîyetçiliğin yansıması olan önemli bir husus da, “cihan hakimiyeti” düşüncesidir. Türklerdeki “kut” inancının bir yansıması olarak Gök Tanrı tarafından seçildiği kabul edilen hükümdarların, yine Gök Tanrı'nın isteğiyle tüm dünyayı yönetmesi gerektiği yani “cihan hakimiyeti” düşüncesi Türk siyasi kültüründe hakim bir anlayış olmuştur (Kafesoğlu, 1987: 114; Ögel, 1978: 67). Yine Türk siyasi kültürünün belirgin özelliklerinden birisi de, güçlü merkezîyetçiliğin içinde barındırdığı seçkincilik anlayışıdır. Bürokrasi, ordu ve din adamlarının oluşturduğu yönetici seçkinler adeta kutsanan devlette egemen konumdadırlar (Frey, 1975: 44-45). Bu bağlamda Mardin (1966: 379), iktidarı güçlü görme eğilimi ile birlikte seçkincilik, grup içi üyelere aşırı bağlılık ve grup dışındakilere karşı olumsuz tavır alma gibi tutumların Türk siyasi kültüründe var olduğunu belirterek, bunların uzlaşma kültürüne ve çoğulcu bir siyasi sistem anlayışına uygun olmayan eğilimler olduğunu da dile getirmektedir.

Coğrafyanın ve jeo-politikanın –yukarıda belirtildiği gibi- siyasi kültür üzerindeki çok yönlü etkisi, Türkler açısından merkezi ve güçlü devlet düşüncesinin oluşumunda en önemli aşamadır. Böylece milletin birlik ve beraberliğini kutsal bir amaç olarak gören Türk siyasi kültürü, örgütlenme, disiplin, fedakârlık, feragat gibi son derece güçlü eğilimlere sahip olan bireylerin üzerine inşa ettiği hakimiyetle, önceliği ve üstünlüğü her zaman devlete tanımıştır. Kullanılan araçlar zaman zaman değişse de, bu amacından taviz vermeyen hakim siyasi kültür; toplumun güvenliğini kutsayan monolitik anlayış dahilinde, denetimi elinde tutmak için içeride ve dışarıda sürekli güvenlik merkezli siyaset takip etmiştir. Düzenin bozulacağı korkusu içinde daimi bir tehdit algısıyla yoğrulan bu düşünce, Türk siyasi kültüründe güvensizlik karakterini yerleştirmiştir. Bu karakter, tarih boyunca devletin milletiyle birlikteliğinin korunmasına büyük katkı sağlarken, ayrıca devlete ve otoierteğe itaat gibi siyasi kültürümüzün temel bir niteliğini sürekli beslemiş ve siyasette aşırı hiyerarşik bir yapı ortaya çıkarmıştır. Böylece yönetenler ve yönetilenler arasında oluşan yüksek seviyede bir sosyal hiyerarşiye bağlı olarak “başımızdakiler daha iyisini bilir” anlayışına dayalı bir siyasi kültür niteliği olmuştur (Gencer, 2003: 99-100). Bu kültürel özellikler, özellikle Uygurlardan başlayan ve sonrasında Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde kurumsallaşarak bürokratik ağırlıklı ve yazılı kuralların hâkim olduğu bir siyasi yapıyla

özdeşleşmiştir. (Kafesoğlu, 1987: 69). Bunlar arasında Türk siyasi kültürünün baskın bir özelliği olan güvensizlik ve belirsizlikten kaçma gibi nitelikler, özellikle yakın tarihimizde Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla birlikte başlayan yabancı müdahaleler, savaş, terör gibi olayların tahrik ettiği bölünme kaygısıyla da birleşerek, Cumhuriyet sonrası da Türk devlet ve siyaset kültürünün ayrılmaz bir parçası olmaya devam etmiştir (Turan, 1980: 47; Frey, 1975: 44-45).

Öte yandan Türk siyasi kültürünün sahip olduğu tüm niteliklere meşruiyet sağlayan temel unsur ise, yine Türklerin sahip olduğu güçlü asabiye, coğrafi ve jeopolitik şartlar, kut ve töre gibi kültürel değerler ile kurultay (devlet meclisi) gibi yapılar olmuştur (Bkz. Özdemir, 2014). Bunlar arasında, devlet yönetiminde belirleyici lider konumundaki kağanın yanında, önemli bir danışma ve karar organı olan ve Barthold'un (1975: 184 vd.) Türklerin demokratik bir toplum olduğuna delil olarak gösterdiği kurultay öne çıkmaktadır. Kurultay, sistemi ve iktidarlara meşrulaştırıcı kararlarını bir hukuk düzeni olan "töre" çerçevesinde almakta ve uygulamaktaydı. Böylece kurultay ve töre birlikteliği, Türk siyasi hayatında bir yandan Türk devlet ve siyaset kültürünün şekillenmesinde etkili olurken, diğer yandan ise önemli bir meşrulaştırma işlevi görmüşlerdir. Buradan hareketle Türklerde lider merkezliliğin yanı sıra, liderin sınırlandırılması ya da ona yön verilmesi açısından töre ve kurultay gibi unsurların önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu sınırlandırıcı etkenler sayesinde, Türk siyasi kültüründe mutlak monarşiye zemin hazırlayacak şartlara izin verilmediği görülmektedir (Özdemir, 2009: 129; 2014: 78, 86).

Kısacası; zor bir coğrafyaya ve kendine özgü zorluklara sahip hayat tarzına rağmen hayatlarını sürdürme isteği, Türkleri o bölgenin şartlarına uygun bir siyasi kültür ve yönetim yapısı oluşturmaya zorlamıştır. Böylece Mete Han'dan itibaren güvenliğin esas alındığı, asker-millet temelli kabileler birliğinden oluşan disiplinli, oluşum tarzı bakımından da güçlü liderin başkanlığında merkezîyetçi ancak töreye bağlı bir sosyo-politik bir yapı kurulmuştur (Kafesoğlu, 1987: 150). Böylece Orta Asya'dan başlayıp binlerce yıllık Türk tarihinin şartları içerisinde farklı etkenlerle şekillenen Türk siyasi kültürü, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde kurumsallaşmış ve yerleşik kültürel kodlar halinde genetik yapıyla da bütünleşerek hem toplum yapısında hem de yönetim yapısında etkisini göstermiştir. Osmanlı modernleşmesiyle birlikte, Batılılaşma ve gelenek arasında yeni tarihi bir sürece girmiş olan siyasi kültür ve siyasi alan, Cumhuriyetle birlikte farklı ayrışmalara ve kırılmalara

maruz kalarak bugünkü şeklini almıştır (Eroğlu, 1987: 13-17). Tüm bunların sonucu olarak özetle Türklerin, birçok açıdan Batılı toplumlardan farklı niteliklere sahip bir siyasi kültüre ulaştığını söylemek mümkündür (Sargut, 2001: 140).

Öte yandan yukarıda bahsedilen Hofstede'nin milli değerler sisteminin boyutuna yönelik çalışmasında, Türk kültürü tüm boyutlarıyla ele alınmıştır. Türk siyaset ve yönetim kültürünü ortaya koymada öne çıkan bu çalışmanın sonuçlarına göre (Bkz. Yüksel, 1989: 333-334), Türk kültür sistemi, öncelikle “yüksek güç mesafesi”ne sahiptir yani bireyler, toplum içinde var olan güç dağılımındaki eşitsizlikleri kabul etmektedir. Sosyal ilişkilerde hiyerarşik anlayış kabul görmekte ve hiyerarşide alta olanlar, üstte olanların liderlik konumunu ve gücünü sorgulamamaktadır. “Toplulukçu”dur yani Türkler ait oldukları topluma güçlü bir sadakat duygusuyla bağlıdır. Genel kabul gören grup kurallarını değiştirmek yerine, onlara uyum göstermeyi tercih etmektedirler. “Erkeksi değil kadınsı” nitelik taşır yani ilişkilerde merhamet ve hoşgörü, güç ve başarıdan daha önceliklidir. Bu nedenle daha az girişken ve daha az rekabetçidir. “Yüksek belirsizlikten kaçınma” eğilimi egemen olup belirsizliğe karşı tahammül yoktur. Dolayısıyla Türklerde risk alma seviyesi oldukça düşüktür. Denetim noktasında ise “dışsal” özellikler sergilemektedir. Hofstede'nin, Türk kültürüne ilişkin nitelikleri ortaya koyan bu çalışması; bazı noktalarda eleştirilmiş ise de, kültürel farklılıkları ortaya koyma noktasında halen önemli bir araştırma olarak kabul görmektedir (Yüksel, 1989: 25; Sargut, 2001: 125-128).

Türk kültür sistemin özelliklerinin belirlenmesi konusunda bir diğer önemli araştırma da Boyacıgiller ve Adler'in (bkz. 1991: 262-290) yaptığı çalışmadır. Bu çalışmada da, Türk kültürüyle ilgili olarak, Hofstede'nin çalışmasına yakın bulgular tespit edilmiştir (Sargut, 2001: 143). Yine Türk Yönetim Kültürü ve Kurumsal Yönetim (2006) ile Türkiye Kurumsal Yönetim Haritası (2005) araştırmalarında, siyasi kültür bağlamında Türkiye'de kurumsal yönetimin yaygınlaşması ve benimsenmesini engelleyen nedenlerden birisinin, devlete ya da iktidarlara atfedilen geleneksel “baba” rolündeki değişmezlik olduğu tespit edilmiştir. Zira bu rol, devleti veya onu temsil edenleri öne çıkarmakta ve bireylerin uygulamaya geçmek için devletin ya da onu temsil eden gücün mecbur kılması beklentisini hep canlı tutmaktadır. Bu durum, yüksek güç mesafesine ve belirsizlikten kaçma eğilimine sahip Türk toplumunda, düzenleyici kurallara ve onları uygulayacak liderlere ihtiyaç duyulması ve bunlara sorgusuz itaat edilmesi niteliğiyle de

örtüşmektedir. Ayrıca Türk kültür özellikleri konusunda yurtiçi ve dışında yapılan birçok çalışmanın sonuçları da, yukarıda belirtilen çalışmalarla çoğunlukla örtüşen özellikler ortaya koymuşlardır (Örnekler için bkz. Tosun, 1990:162-166; Tezcan, 1987:186-191; Şencan, 1985: 127).

Türk tarihi boyunca yaşanan değişimler ve kırılmalar etrafında şekillenen Türk siyasi kültürünün, yapısal görünümünün genel özelliklerini buraya kadar anlatılanların ışığında şöyle özetlemek mümkündür:

a) Türk toplumunda tarih boyunca, bireycilik değil toplulukçuluk anlayışı hâkim olmuştur. Bu nedenle kendi içerisinde yeterince farklılaşmamış olan Türk toplumunda sosyal ilişki şekli, sınıf ayrışması ve çatışması yönünde değil cemaat merkezli olarak kendini göstermiştir. Cemaate yön veren etken ise, yüksek güç mesafesini ortaya koyan güçlü liderlik ve lidere itaat geleneği olmuştur. Ayrıca liderlerin bu yönde oluşan beklenti ve tutumları ile toplumun liderle özdeşleşme eğilimi de bu ilişki şeklini beslemiştir. Hatta bu sonuç, günümüz Türkiye'sinde parti oligarşisi, partilerin liderle özdeşleştirilmesi, parti içinde liderin sahip olduğu etki gibi birçok sonucun kaynağı olarak da gözükmektedir (Tuncay, 2000: 53). Doğal bir sonuç olarak, böyle bir yapı içerisinde farklılaşmanın dile getirilmesi ise her zaman ayrıştırmacı, hatta bölücü bir eylem olarak değerlendirilmiş ve çoğunlukla farklı/muhalef olmayı fitne/bölücülükle eş tutulan bir siyasi kültürü beslemiştir. Bu anlayış, farklılığa İzin verildiği zamanlarda dahi, görüşlerin ifade edilmesi bağlamında muhalefet etme tarzını sorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti ile başta Osmanlı olmak üzere önceki Türk devletleri arasında yapısal anlamda bir benzerlik söz konusudur. Cumhuriyetle birlikte her ne kadar siyasi meşruiyet zemini değişmiş olsa da, devlete ve lidere öncelik tanıyan ancak farklılığa sıcak bakmayan bir anlayışa sahip Türk siyasi kültürü genel hatlarıyla sürmüştür. Siyasi kültürdeki toplulukçuluk ve lider merkezlik ve özellikle bunların Cumhuriyetle birlikte ortaya çıkardığı sert parti disiplini, bir yönüyle güçlü parti yapılarını ve parti disiplini besleyen parlamenter sistemle zorunlu olarak özdeşleşmiştir (Çaylak, 2014: 23-24).

b) Toplumumuzdaki özerk kurum ve toplulukların sayısı yeterli değildir. Devlet, kendisini sayıları zaten az olan kuruluş ve topluluklar karşısında kayıtsız bir üstünlüğe sahip olarak görülmekte, bunlar devlete tabi olması gereken birimler olarak değerlendirilmektedir. Toplumun yönetim sürecine örgütlü bir şekilde katılması engellenmektedir. Türk siyasi hayatı boyunca, özellikle de Cumhuriyetle birlikte, belirleyici ve baskın konumda

olan devlet anlayışı birey ve toplum üzerinde kurduğu hâkimiyetle, üstünlüğü devlete, lidere ve güce tanıyan bir kültürle şekillenmiştir (Parlak, 2008).

c) Ayrıca Türklerde başta sosyal hayat olmak üzere hayatın her alanı devletle ve siyasetle ilgili görüldüğünden, devletin ve siyasetin müdahale alanı oldukça genişlemiştir. Devletin/siyasi otoritenin her alana müdahale etme hakkını kendisinde görmesi anlayışı, doğal olarak siyasi kültürün bir parçası olarak yerini almıştır. Üstelik bu durum, her şeyin siyaset aracılığıyla elde edilebileceği ve vatandaşın her türlü isteğini devletten beklemesi gerektiği “devlet baba” düşüncesini de beraberinde getirmiştir (Turan, 1986: 25).

d) Türk siyasi kültürünün diğer bir yapısal özelliği de “uzlaşma” kültürünün zayıflığıdır. Türk sosyal yapısının sınıf temelli olmaması, muhtemel çatışmaların zorunlu kıldığı uzlaşma ve müzakereye ihtiyaç duyulmamasına ve dolayısıyla batıdan farklı olarak uzlaşma kültürünün zayıf kalmasına yol açmıştır, diyebiliriz. Bundan dolayıdır ki, konumuz itibarıyla parlamenter sistemin ortaya çıkardığı koalisyonlu hükümet kurma dönemleri Türkiye’de çoğu kez çatışmaya ve siyasi istikrarsızlıklara dönüşmüştür (Turan, 2011: 9-11).

e) Siyasal kültürümüzdeki “siyasal seçkincilik” anlayışı da mutlaka altı çizilmesi gereken bir unsurdur. Belirli niteliklere sahip kişilerin toplumu yönetmekte hak sahibi olduğunu varsayan seçkincilik anlayışında, doğrunun sadece bazı kişilerce bilindiği kabul edilmektedir. Türkiye’de özellikle bürokrasinin böyle bir anlayışa sahip olduğu görülmektedir. Bu anlayışa sahip kişiler devleti kutsamakta, toplumu ve bireyi ikinci plana itmektedirler. Bu anlayış, devletçilikle de birleşince, topluma ne gerekiyorsa, örneğin demokrasi gerekiyorsa demokrasiyi, laiklik gerekiyorsa laikliği bizzat kendisi getirmiş ya da bu anlayış topluma dayatılmıştır.

Kısacası; başka özelliklerin de eklenmesi mümkün olan Türk siyasi kültürü ve onun yapısal görünümü; esasen Türk insanının yapısına uygun hükümet sisteminin ve yönetim modelinin hangi unsurları içermesi gerektiğinin anahtarı olabilecek bir ağırlığa sahiptir. Günümüzde sık sık bir Japon modelinden, bir Amerikan yönetim tarzından ya da bir Alman yaklaşımından söz edilebiliyorsa, bir Türk yönetim anlayışından da söz etmek mümkündür. "Türk Yönetim Modeli" işte budur demek şu aşamada zor olsa da, bu konuda yapılacak çalışmaların, en azından Türk siyasi kültürüne uygun bir yönetim modeline götürmesi muhtemeldir. (Sargut, 2001: 144).

4. Türk Siyasi Kültürü Bağlamında Hükümet Sistemlerinin Değerlendirilmesi

Hükümet sistemi tartışmaları, sadece Türkiye’de değil, dönem dönem tüm dünyada söz konusu olabilmektedir. Örneğin Fransa’da gelişen şartlar sonucu 1958’de parlamenter sistemden yarı-başkanlık sistemine geçilmiş, Brezilya’da 1960’da başkanlıktan yarı-başkanlık sistemine ve sonrasında 1963’de yeniden başkanlığa dönmüştür. Hatta Moldova, şartların zorlamasıyla ilginç şekilde yarı-başkanlıktan parlamentarizme geçiş yapmıştır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür (Fendoğlu, 2012: 46). Bu bağlamda çok partili hayata geçildikten sonra Türkiye’de de hükümet sistemi tartışması çok yoğun yaşanmaya başlanmıştır. Özellikle koalisyon dönemlerinde yaşanan krizlerin etkisiyle, parlamenter sistemden kaynaklandığı iddiasıyla, başkanlık sistemi özelinde hükümet sistemi tartışmaları sık sık gündeme gelmiştir. Bu çerçeveye ilişkin ilk tartışma, 1970’lerde yaşanan kargaşalı yılların da etkisiyle, 1980’de *Tercüman Gazetesi*’nin düzenlediği Anayasa seminerinde yaşanmıştır. Krizlere çözüm bulma iddiasıyla, seminere katılan bilim insanlarının bir kısmı yarı-başkanlık sistemini, bir kısmı ise başkanlık sistemine geçişi savunmuştur. Bazıları ise, Cumhurbaşkanının yetkilerinin artırılması şartıyla parlamenter sistemin korunmasını desteklemişlerdir. 1980 sonrasında da dönem dönem nükseden bu tartışmaların adeta hazırladığı sürecin sonunda, bugün Türkiye’de başkanlık sisteminin esas alındığı bir model olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümeti Sistemi’ne geçilmiştir (Küçükoba, 2014: 60).

Hükümet sistemleri incelendiğinde ve sistem değişikliğine gösterilen gerekçelere bakıldığında; esasen tartışmanın özünün, hükümet sisteminin kendisinden ziyade başta siyasi kültür olmak üzere sahip olunan şartlarla ilişkili olduğu görülmektedir. Bu nedenle tartışmaları ortadan kaldırabilmenin en önemli yolu, hükümet sistemi tercihi yapılırken, o ülkenin başta devlet ve siyaset kültürü olmak üzere tarihi, sosyal ve ekonomik vb. şartların öncelikle dikkate alınmasıdır. Aksi takdirde sadece çeşitli siyasi ve ideolojik bağlantılar doğrultusunda yapılan tartışmalar, konuyu bilimsel bir zeminden uzaklaştırmakta ve sonuç alınmasını zorlaştırmaktadır (Asilbay, 2013: 248). Kısacası, hangi sistemin Türkiye’ye uygun olduğu sorusuna, bağlamından kopuk kısır bir tartışma ile cevap vermek yerine, konunun öncelikle Türk siyasi kültürü çerçevesinde ele alınmasını daha sağlıklı olacağı kanaatindeyiz. Bu çerçevede Türk siyasi kültürüyle hükümet sistemlerinin ilişkisine bakmaya çalışacağız.

4.1 Türk Siyasi Kültürü ve Parlamenter Sistem

1876'da kabul edilen Kanun-u Esasi ile, Türk devlet geleneği içerisinde parlamenter monarşiye geçiş yapılmıştır. Osmanlı Devleti, demokratik sisteme geçerken ülkenin başında bir hükümdar olmasından dolayı, tercih, ister istemez cumhuriyet değil, meşruti monarşi yönünde yapılmıştır. Ancak meşruti monarşiye geçişte bir hükümet sistemi olarak özellikle parlamenter sistemin tercih edilmiş olması ise, esasen bir ihtiyaçtan ya da şartların zorlamasından dolayı değil, sistemin o günün şartlarında Avrupa'da tek ve yaygın olması nedeniyledir. Bu tercihle birlikte Türk devlet geleneği, o günden bugüne yaklaşık 140 yıllık parlamenter sistem tecrübesine sahip olmuştur. Bu süreçte, özellikle çok partili demokratik hayatın söz konusu olduğu dönemlerde, istenmeyen hükümet istikrarsızlıklarıyla ve bundan kaynaklanan siyasi krizlerle sıkça karşılaşmıştır. Gerçekten de ortalama süresi bir yıl olan koalisyon hükümetleri, ciddi ve sürekli siyasi programların uygulanmasını engellemiş ve ekonomik sıkıntılarla birlikte demokrasiyi de rafa kaldıracak siyasi ortamlara zemin hazırlamıştır. Bu nedenle özellikle 1980 öncesi yaşanan siyasi sorunları bir daha yaşamamak ve istikrarlı bir siyasi sistem kurabilmek için; 1982 Anayasasıyla, eksik görülen parlamenter sistem içerisinde yürütmenin güçlendirilmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Ancak yapılan düzenlemeler, sistemde yürütmenin sorumlu kanadı olan hükümet yönünde değil, sembolik konumda olması gereken Cumhurbaşkanının yetkilerinin genişletilmesi (sistemin rasyonelleştirilmesi) şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bu ise, sistem içindeki başta iki başlılık olmak üzere mevcut sorunları bırakın çözmeyi daha da derinleştirmiş ve içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Bu duruma, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesiyle başlayan süreç de eklenince, Türkiye'de uygulanan hükümet sistemi, parlamenter sistemden iyice uzaklaşmış ve yarı-başkanlık sistemi görüntüsü vermeye başlamıştır. Başkanlık sistemi savunucular, bu durumu Türkiye'de parlamentarizmin miadını doldurduğu iddialarına delil olarak kullanmışlardır (Ay, 2004).

Parlamenter sistemin Türkiye karnesine bakıldığında; öncelikle, iktidarın sınırlandırılmasında en önemli işlev gören kuvvetler ayrılığı ilkesinin uygulanmasının zorlaştığı görülmektedir. Zira parlamento kendi içerisinden çıkan hükümeti yeteri kadar denetleyemediği gibi, aksine yürütme erki yasama üzerinde kontrolü ele geçirmiştir. Üstelik sistemin geçerli olduğu dönemde ortaya çıkan siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle, Türkiye yönetilemez duruma gelmiş ve yakın tarihimizde birçok kez demokrasi kesintiye uğramıştır.

Bunlara benzer durumları artırmak mümkündür. Parlamenter sisteme getirilen eleştirilerin de, bu çerçevede olduğunu görmek mümkündür (Fendoğlu, 2012: 48). Sonuç olarak tüm bunlar, birçok kesimde parlamenter sistemin Türkiye’de demokrasiyi ve kalkınmayı desteklemediği yönünde bir yargının oluşmasının yolunu açmıştır. Sorunun diğer tarafında yer alan ve parlamenter sistemi savunan görüşün merkezinde ise, tüm eksiklerine rağmen Türkiye’de demokrasi tecrübesiyle büyük ölçüde iç içe geçen uzun parlamenter geleneğin başkanlık sistemine göre daha az riskli bir seçenek olduğu düşüncesi yer almaktadır. Yine parlamenter sistemi savunanlara göre, özellikle sosyal barışın sağlanması açısından toplumun farklı kesimlerinin iktidara ortak olabilmelerine imkân tanıyan parlamenter sistemin, Türkiye gibi ülkelerde ayrışmayı engelleyici bir rol üstlenebileceği de iddia edilmiştir. Parlamenter sistem hakkında yapılan tüm tartışmalar sonuç itibarıyla şu soruları akla getirmektedir: “Tüm bu sorunlar ve krizler, parlamenter sistemin doğasından mı kaynaklanmaktadır?”, “Yoksa adeta elbise ile bünye arasında bir uyumsuzluk mu vardır?” Bu sorulara net cevap verebilmek için, sadece Türkiye’ye değil sistemin uygulandığı farklı ülkeleri değerlendirmekte fayda vardır. Bu çerçevede dünya genelinde istikrar ve kalkınma ile hükümet sistemi arasındaki ilişkiye bakıldığında, çoğunlukla Türkiye’dekinden çok farklı bir durum söz konusudur. Görünen o ki, sistem, Türkiye’de istikrarsızlıklar doğurmuşken, örneğin İngiltere, Almanya, Belçika gibi birçok ülkede sağlıklı işleyebilmektedir. İngiliz siyasi kültür ve şartlarının bir ürünü olan parlamenter sistem, İngiltere’de –birtakım aksaklıklar söz konusu olabilse de- sorunsuz uygulanmıştır. Yine II.Dünya Savaşı’ndan beri mecliste çoğunlukla tek parti çoğunluğu yakalayamayan ve koalisyon hükümetleri kurmak zorunda kalan Almanya, “koalisyon ülkelerin önünde engeldir” iddiasının genel-geçer bir doğru olmadığını siyasi istikrarıyla göstermektedir (Asilbay, 2013: 260). Bu nedenle Türkiye uygulamasında yaşanan sorunları ve ortaya çıkardığı istikrarsızlıkları sadece parlamenter sistemin doğasına bağlamak ve onun zorunlu bir sonucu olarak görmek çok aceleci ve eksik bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’deki başarısızlıkta sistemin doğasında saklı olan bazı zayıf yanların etkisi olmakla birlikte, başta Türk siyasi kültür ve kurumları olmak üzere birçok farklı etkenin rolünün olduğunu da görmek gerekmektedir (Yazıcı, 2013: 511). Bu bağlamda örneğin, çok partili sisteme dayanan parlamenter sistemde ülke yönetimine dair kararlar ideal olarak parlamentodaki taraflar arasındaki uzlaşma sonunda alınmaktadır. Türkiye’de

ise, Türk siyasi kültüründe güçlü lider merkezliliğin ve zayıf uzlaşma kültürünün olması, parlamenter sistemin bu işleyişini zorlaştırmıştır. Özellikle koalisyon dönemlerinde, Türkiye’de uzlaşma kültüründeki eksiklikten kaynaklanan hükümet istikrarsızlıkları, hem ekonomik hem de sosyal refahı olumsuz etkilemiş ve sosyal yapıdaki ayrışmaları daha da derinleştirmiştir (Akartürk, 2010: 294). Yakın tarih itibariyle, Türk siyasi tarihinde ilk Meclis dışında bu uzlaşma kültürü parlamentoya neredeyse hiç yansıtılmamıştır. Uzlaşma kültürünün zayıflığına, bir de toplulukçuluğun ve belirsizlikten kaçmanın egemen olduğu Türk siyasi kültürüne çok da uygun olmayan, ancak sistemin doğasında var olan ideolojik ayrışmalar ve çok partililik eklenince sistem işlemez olmuştur. Bu durum ise, demokrasi düşüncesine zıt olarak Türkiye’de bürokrasinin seçilmişlerden daha fazla sistem içinde etkinlik kazanmasına yol açmıştır (Tataroğlu, 2006: 99). Yine Türk siyasi kültüründeki devletçi ve merkezîyetçi niteliğin sonucu oluşan zayıf muhalefet kültürü, parlamenter sistemin doğasında olmasına rağmen, siyasi partilerin birlikte siyaset üretmemesine ve parlamenter sistemin Türkiye’nin ihtiyaçlarını karşılayıcı, demokrasiyi güçlendirici ve sosyal ayrılıklara çözüm üretici olmaktan uzaklaşmasına neden olmuştur. Tamamen belirsizliğin ifadesi olan bu sonuç ise, doğal olarak belirsizlikten kaçma ve risk almama temel özelliklerinden olan Türk siyasi kültürüyle uyuşmamış ve domino etkisiyle birçok olumsuzluğun çıkmasına da zemin hazırlamıştır (Yıldız, 2012: 302). Buna benzer örnekleri artırmak mümkündür. Türk siyasi kültürüne büyük etkisi olan bu ve benzeri sorunları çözebilme çabası, parlamenter sistemi Türk siyasi kültürüne uyumlu bir şekilde girmeye zorlamış ve sistemin dengesini bozacak şekilde yürütmenin cumhurbaşkanı ayağının güçlendirilmesinde kaçınılmaz olarak etkili olmuştur. Türkiye’de sistemin doğasının bozulmasına neden olan bu kültürel durum, ister istemez sembolik olması gereken Cumhurbaşkanının güçlenmesine ve nihayetinde demokratik olarak hesap sorulabilir konumda olmayan bürokrasinin (özellikle askeri bürokrasi) siyasi süreçlere müdahalesine imkan sağlamıştır. Parlamenter sistem içerisinde egemen olmaya başlayan bu vesayetçi yapı nedeniyle, güçlü hükümetlerin kurulması sadece bir istisna haline gelmiş ve muktedir olmayan zayıf hükümetler doğmuştur. Buna göre, halkın iradesinin devlete yansımaları süreklilik arz eden bir durum olmaktan ziyade, ancak özel siyasi-sosyal şartların oluşması durumunda gerçekleşmiştir ki, devlet-millet etkileşiminin arttığı bu dönemler dahi kalıcı olamamış ve yeniden bürokratik vesayete geri dönmüştür. Dolayısıyla klasik parlamenter sistem, Türkiye’nin sahip olduğu siyasi kültür ve farklı nitelik ve

şartlardan dolayı kendisinden beklenen etkinliği ortaya koyamamıştır (Aslan, 2015: 33).

Kısacası; Türk parlamenter geleneği, yaklaşık 140 yıllık bir süredir yaşamasına rağmen, ortaya çıkan ihtiyaç ve zorunluluklarla önemli ölçüde başkanlı-parlamenter ve\veya yarı-başkanlık sistemine yönelmiştir. Bu değişimde, sistemin doğasından kaynaklanan bir takım etkenler olmakla birlikte, yukarıda belirtildiği gibi, esasen parlamenter sistem ile, Türk siyasi kültürü ve Türkiye'nin kendine özgü şartları arasındaki uyumsuzluğun etkisi çok daha fazladır. Bu ve benzeri nedenlerle, parlamenter sistemin rasyonelleştirilmesiyle ya da başka bir düzenlemeyle var olan sıkıntıların ortadan kalkacağını beklemek oldukça zordur. Bu sorunları kökten çözecek yol herşeyden önce uzlaşmadır ve sağlıklı muhalefet kültürünün varlığıdır. Bunların gelişmediği toplumlarda parlamenter sisteminin sağlıklı şekilde işlemesi ise oldukça zordur.

4.2. Türk Siyasi Kültürü ve Başkanlık Sistemi

Başkanlık sistemi, Türkiye'de parlamenter hükümetin sisteminin krizlerle karşılaştığı her dönemde tartışmaya açılmıştır. Özellikle 1980 öncesi yaşananlar bu tartışmanın başlamasında önemli bir etkiye sahiptir. Tartışma, 1982 Anayasasının yapım sürecinde yaşandığı gibi, Anayasanın yürürlüğe girmesinden sonra da devam etmiştir. 1982 sonrası süreçte konuyu ilk defa gündeme getiren kişi, dönemin Başbakanı T.Özal olmuştur. Sonrasında ise dönemin Cumhurbaşkanı S.Demirel, başkanlık sisteminin mahsurları olmakla birlikte ülkeye getirisinin daha fazla olduğunu belirterek tekrar tartışmaya açmıştır (Gönenç, 2005 1). 2002 sonrasında hem başbakan hem de cumhurbaşkanı olan R.T.Erdoğan da, başkanlık sistemini birçok kez dile getirmiştir. Bu tartışma, özellikle Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesiyle başlayan dönemden itibaren adeta iki cephe şeklinde (eleştirenler-destekleyenler) zirve yapmıştır (Onar, 2005: 85).

Türkiye'de hükümet sistemi tartışmalarının söz konusu olduğu her dönemde, parlamenter sisteme getirildiği gibi başkanlık sistemine de birçok eleştiri getirilmiştir. Bu bağlama her seferinde gündeme getirilen ilk başlık, başkanlık sisteminin olumsuz Güney Amerika tecrübesi olmuştur. Buradan hareketle Türkiye açısından getirilen eleştirilerin başında, başkanlık sisteminin demokratik kurumsallaşmayı zayıflatacağı ve tek adam yönetimine yani despotizme yol açacağı kaygısı gelmektedir. Yine başkanlık sisteminde var olan fren ve denge sistemi (check and balance), başkanlık sisteminin işleyişini,

doğduğu yer olan ABD’nde kolaylaştırmasına rağmen; Türkiye’de, demokrasinin iyi kurumsallaşamadığı gerekçesiyle, Güney Amerika ülkelerindeki gibi, sorunlu hale getireceği ısrarla dile getirilmiştir (Erdoğan, 1998: 384). Bu nedenle sistemin, Türkiye’de yönetebilen bir sistem olabilmesi için, yasama ve yürütme arasında sert kuvvetler ayrılığının yanı sıra işbirliğinin de olması gerektiği vurgulanmıştır. Zira çok partili sisteme sahip ülkelerde başkanın, yasama desteğinden yoksun kalması ve partiler arasında sert ayrılıkların olması gibi durumlarda yürütmenin etkinlik kazanması ve iş yapması oldukça zordur. Diğer bir ifadeyle başkanlık sisteminde yasama ile yürütme arasında oluşabilecek görüş ayrılıkları, her zaman önemli bir kriz alanı oluşturacağı ifade edilmiştir. Bu bağlamda özellikle meşruiyetini doğrudan halktan alan bir başkan ile farklı siyasi partinin ağırlıklı olduğu parlamentonun olduğu bir sistemde siyasetin yönetilebilirliğinin zorlaşabileceği haklı olarak gündeme getirilmiştir (Efe/Kotan, 2015: 90; Linz, 1990: 56-57). Bu ve benzeri durumların, özellikle Güney Amerika ülkelerinde sistemin sağlıklı işlemesine engel olduğu ve halkla başkan arasına çoğu kez ordunun arabulucu bir aktör olarak devreye girdiği ifade edilmiştir. Aynı durumun Türkiye için de geçerli olacağı kaygısıyla, sistemle ilgili birçok çekince ortaya konulmuştur (Mainwaring/ Linan, 2013: 7-8).

Öte yandan Türkiye, parti disiplininin yüksek olduğu çok partili bir siyasi hayata sahiptir. Yüksek parti disiplinin başkanlık sisteminde var olması, yasamanın denetleyici rolüyle bağdaşmayacağı ve dolayısıyla sıfır toplamlı “ya hep ya hiç” türü bir duruma yol açma ihtimali yüksek olduğu ifade edilerek, başkanlık sisteminin Türkiye’ye uygun olmadığı eleştirisi yapılmıştır. Yine parti disiplininin baskın hale dönüştüren ve liderlerin milletvekilleri üzerinde hâkimiyet kurmasını sağlayan nispi çoğunluklu seçim sistemi de, Türkiye’de hükümet sistemlerinin işleyişini olumsuz yönde etkilemektedir. Ancak bu durum, Türkiye gibi gelişmiş bir parti disiplini ve etkin güçlü lider kültürüne sahip bir ülkede, sadece başkanlık için geçerli değildir, yani hangi hükümet sistemi olursa olsun Horowitz’in (1995: 163) ifadesiyle, sonucun çok fazla değişmeyeceği kabul edilmelidir. Zira Horowitz’e göre, hükümet sistemlerinin birbirlerine üstünlüğü net olmadığı gibi birçok açıdan ayrı sonuçlar doğurdıklarını da söylemek mümkündür. Kısacası, sistemin toplam-sıfır oyununa sürüklenmesi, bunun sonucunda kutuplaşmanın artması ve krizlerin ortaya çıkması hükümet sisteminin kendisinden ziyade, öncelikle ülkedeki siyasi yapı ve siyasi kültürle ilgilidir. Başkanlık sistemi açısından toplam-sıfır ihtimalinin varlığı kabul edilmekle birlikte; parti disiplininin bir yansıması olarak yasamaya hakim olan yürütmeye de hakim olduğundan, aynı durum

Türkiye için yıllarca yaşanmış bir gerçeklik olarak parlamenter sistemin uygulanmasında zaten vardır. Bu nedenle yapılması gereken örneğin partinin değil adayın öne çıktığı dar bölge seçim sisteminin hayata geçirilmesidir. Bu bağlamda başkanlık sistemine getirilen eleştirilerin, ABD’de yaşanmaması ya da aşılabilmesi ise, ABD’nin demokratik kurumsallaşmasının yanı sıra, parti disiplininin zayıflığı ve seçim sisteminin dar bölge olması gibi gerekçelerle açıklandığı da bilinmektedir (Ethnidge/Handelman, 2010: 213). Dolayısıyla herşeye rağmen, ABD örneğinden yola çıkarak, başkanlık sisteminin, yapılacak bazı uyarlamalarla Türkiye gibi siyasi istikrarı parlamenter sistem içinde bulamayan ülkeler için bir umut ışığı olarak görülmektedir (Yazıcı, 2011: 70).

Parlamenter sistemde olduğu gibi, başkanlık sistemine yönelik getirilen tüm eleştirilerin de kendi bağlamında önemli bir yeri vardır. Ancak başta siyasi kültür olmak üzere ülkelerin sahip olduğu farklı şartlar dikkate alınmadan, başkanlık sistemi tartışmalarında Türkiye ile Güney Amerika ülkeleri arasında yapıldığı gibi bir kıyaslama yaparak bir sonuca ulaşmak oldukça zordur. Türkiye’nin koalisyonlarla siyasi krizlere girmesi ve her on yılda bir parlamenter sistemin uyguladığı demokrasiye ara verilmesi ortadayken, başkanlık sistemiyle Türkiye’nin doğrudan despotizme kayacağı eleştirisi adil gözükmemektedir. Üstelik siyasi tarihimiz, devlet geleneğimiz ve siyasi kültürümüzün hiç benzemediği Güney Amerika örnekleriyle Türkiye’nin kıyaslanıp, oralardaki başarısızlıkların Türkiye’nin de kaderiymiş gibi sunulması da bir önyargıdan ibaret olacaktır. Örneğin binlerce yıllık devlet geleneğine ve kültürel birikime sahip olan Türkiye ile, 1810 yılına kadar yaklaşık 300 yıllık bir dönem İspanyol kolonisi olarak kalan ve ancak 1816’da bağımsız olabilen Arjantin’i kıyaslamak çok da sağlıklı sonuç vermeyecektir. Üstelik son 64 yılının 44 yılını askerlerin ve ancak 20 yılını ise sivillerin yönettiği bir Arjantin’le çok fazla ortak yanımız olmasa gerektir. Ayrıca konuyu, başkanlık sisteminin, özellikle siyasi istikrar, hesap sorulabilirlik ve çift başlılık gibi Türkiye’nin kronik sorunlarına çözüm olabileme potansiyeli de birlikte düşünülürken; böyle bir kıyas çok da anlamlı olmayacaktır (Fendoğlu, 2012). Bu kapsamda Türkiye için başkanlık sistemini savunanların dayanakları; siyasi istikrar isteği, hızlı kalkınma için güçlü ve etkin yürütme, siyasi kültürümüzün ve geçmişimizin sisteme uygunluğu ve sistemin demokrasinin kalitesini artacağı şeklinde dört temel noktada toplanmaktadır. Onlara göre, siyasi istikrar isteği bağlamında, Türkiye’de başkanlık sisteminin değil, parlamenter sistemin üç kez askeri darbeye neden olduğu bizzat

yaşanarak görülmüştür. Koalisyonlardan edilen tecrübeyle, parlamenter sistemin Türkiye’de halkın kimden hesap soracağına belli olmadığı demokrasi dışı bir siyasi ortama zemin hazırladığı da bir gerçektir. Diğer taraftan parlamenter sistemin güçlü yanı olarak bilinen hükümetlerin güven bunalımlarında güvenoyuna başvurabilme seçeneği Türkiye’de etkin kullanılmadığı gibi, aksine uzun güven oylamalarıyla geçen koalisyonlu yıllar acı bir hatıra olarak kalmıştır. Aksine Türkiye’de parlamenter sistemin çözüm getiremediği güven bunalımları, başkanlık sistemini güçlü kılan bir unsur olarak görülmüştür (Yılmaz, 2013).

Konuyu Fendoğlu gibi yorumlayanlar için, başkanlık sistemi aynı zamanda Türk devlet ve yönetim geleneği ile de uyumludur. Aslında bu uyumun fiili bir sonucu olarak, istesek de istemesek de Türkiye’nin 1982 Anayasasından Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine kadar geçen sürede, fiilen başkanlı parlamenter sistem ya da yarı-başkanlık sistemi denilebilecek bir yerde durduğunu ve dahası 1908’den beri “sui generis” bir parlamentarizmin uygulandığını da belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye’de sistem esasen başında beri parlamenter sistem görünmesine rağmen, Türk siyaset kültürü, tarihi şartlar ve ihtiyaçlar her vesileyle uygulamada başkanlık sistemini ya da ona benzer nitelikleri adeta istemiş ve zorunlu kılmıştır. Örneğin Atatürk, İnönü, Evren ve Özal parlamenter sistemin sembolik cumhurbaşkanları olmayıp, parlamenter sisteme rağmen fiilen birer başkan gibi görev yapmışlardır. Atatürk devri (1923-1938 arası 15 yıl) Atatürk’le anılır. 1938-1950 (12 yıl) arası İnönü ile anılır. 1950- 1960 arası (10 yıl) Menderes ile anılır. 1965-1969 dönemi Demirel ile 1983-1993 arası Özal ile anılır. Dahası Türkiye’nin içinde bulunduğu bu dönem de Erdoğan’la anılmaktadır. Ayrıca bunu doğrular nitelikte tarih boyunca Türkler hep güçlü bir lider etrafında toplanmış ve bütün Türk Devletleri lider merkezli kurulmuştur. Özellikle Selçuklu ile başlayan ve Osmanlı ile kurumsallaşan merkeziyetçi siyasi yapı, nizam-ı âlem stratejisi, arz yönlü ekonomi politikası, tımar sistemi, devşirme kurumu ve evlat katli gibi uygulamalar, hem merkeziyetçi siyasi kültürün tezahürü olmuş, hem de onu farklı açılardan güçlü kılmıştır. Devlet ile din, ekonomi, evlat vs. karşı karşıya kaldığında tercih hep devletten yana olmuştur. Merkeziyetçilik ve devlet, dün olduğu gibi bugün de Türklerde adeta bir “fetiş” halindedir. (Fendoğlu, 2013: 583-586). Bu anlayış, aynı zamanda Türklerde sosyal sınıfların ortaya çıkmasını önleyen ve Mardin’in (1983: 58) ifadesiyle zımni sözleşme şeklinde tezahür eden yöneten-yönetilen özdeşleşmesini sonuç veren önemli bir unsur olmuştur. Bu bağlamda ilginç bir örnek olarak son dönem Osmanlı sadrazamlarından Said

Halim Paşa, fırka (parlamenter) sisteminin alınmasını yanlış olarak değerlendirmektedir. O'na göre, parlamenter sistem, güçlü devlet anlayışının ve merkezîyetçiliğin olmadığı, her zaman çatışma ve ihtilaflardan beslenen ve eşitsizliğin, sınıf ayrımlarının keskin olduğu parçalı toplum yapısına sahip Avrupa'da gelişmiştir ve oraya uygundur. Fırka (parlamenter) düzeni, esasen aralarında eşitliğin olmadığı farklı sınıflar arasında çatışmayı önleyerek uzlaşmayı ve barışı kurumsal hale getirme çabasının bir ürünü olmaktan başka bir şey değildir. Oysa bizde her zaman çatışmacı değil toplulukçu ve eşitlikçi toplum yapısı olmuştur. Bu nedenle fırka (parlamenter) sistemi, ihtiyaçtan değil yapay olarak kabul edilmiş olup sonuçta bizi bölüp hizipleştirmiştir (Bkz.Said Halim, 1979).

Ayrıca başkanlık sisteminde bakanların siyasilerden değil işinde uzman kişilerden seçilmesi ya da üst düzey bürokratların başkan tarafından atanması ya da görevden alınması yani ehliyeti öne çıkaran bir yapı olması, daha etkin bir yönetim yapısının önünün açılacağı şeklinde yorumlanmaktadır. Bu ve benzeri durumlar, Türkiye gibi kamu imkanlarının siyasi rant için kullanıldığı, yani siyasi patronajın Türkiye siyasetinin reel siyasetinde ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu ve liyakatin önünde tutulduğu bir ülkede, hem yönetimde uyumu ve etkinliği sağlayacağı hem yönetime istikrar ve kalite getireceği hem de toplumdaki ayrı bir bürokratik sınıfın siyasetten rol çalmasına ve iktidarın gücünü devşirmesine engel olacağı ifade edilmektedir (Öztürk, 2016: 1; Demir, 2011: 167-169).

Tüm bunlarla birlikte yapılan tartışmaların bir sonucu olarak başkanlık sisteminin Türkiye için çare olup olmayacağı sorusunun cevabı da net değildir. Örneğin bu soruyu cevap olarak; Gözler, tek kişiden oluştuğu ve sabit görev süresi içerisinde güvensizlik oyuyla düşürülemeyeceği için, başkanlık sisteminde yürütmenin istikrar kazanacağı kesin olduğunu belirtmekte, ancak istikrarın her zaman etkinlik anlamına gelmeyeceğini de eklemektedir. Zira sistemde etkin yönetim için yürütmenin kanunlara ihtiyacı vardır ve Türkiye'deki siyasi bölünmüşlükten ve parçalı meclisten dolayı yürütmenin ihtiyacı olan kanunları çıkarttırması ise oldukça zordur. Bu ise başkanlık sisteminin çıkmaza girmesine yol açabilecektir. Dolayısıyla Türkiye için sorun, hükümet sistemlerinin kendisinden daha çok, Türk siyasi kültürü ve yapısıyla doğrudan alakalı bir durumdur. Örneğin Gözler, sorunu çözebilmek yani yürütmeye istikrarın yanında etkinlik de kazandırabilmek adına, başkanlık sistemini Türkiye'ye uyarlamaya çalışmış ve liderin öne çıktığı kararnameli başkanlık sistemini önermiştir (Gözler, 2000: 45-46).

Kısacası; Türkiye'deki hükümet sistemi tartışmalarında soruna hükümet sistemleri üzerinden değil, başta Türk siyasi kültürü olmak üzere dâhili etkenler üzerinden bakmak gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında; bugün artık siyasi kültürü her açıdan merkezîyetçilikle yoğrulmuş olan Türkiye için, tüm eksikliklerine rağmen Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçmek alternatif çözüm yollarından biri olarak görülmüştür. Yeni sistemin, parlamenter sisteme kıyasla, Türk siyasi kültürü, ülkenin stratejik konumu, istikrar, kalkınma ve güçlü olma gibi ihtiyaçlarla uyumlu olduğu yaygın bir kanaate dönüşmüştür. Ancak yine de parlamenter sistemin 140 yıllık mazisi dikkate alındığında, bu durumu yeni bir sürecin başlangıcı olarak görmek gerekir. Bu süreçte yapılması gereken ise, uygulamanın iyi takip edilip sistemin aksayan ve Türk siyasi kültürüne uymayan yönlerinin tespit edilip bize uygun çözümlerin üretilmesidir.

Sonuç

Siyaset bilimi literatüründe genel olarak kabul edildiği üzere, demokrasinin pekişmesinin en önemli unsuru, anayasal sistemin toplumun çoğunluğu tarafından meşru kabul edilmesidir. Türkiye bu açıdan yani meşruiyet bağlamında son yıllarda artan hükümet sistemi tartışmaları içinde parlamenter sisteme dair önemli soru işaretleri ile karşı karşıya kalmıştır. Bu yüzden birçok akademisyen ve siyasetçi, Türkiye'de koalisyon hükümetlerinden kaynaklandığı ifade edilen hükümet krizlerinin sebebi parlamenter hükümet sistemi olduğu iddiasıyla anayasal olarak sınırları net bir şekilde çizilmiş bir sistem değişikliği ile bu problemin çözülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu nedenle sistem değişikliğine gidilerek yarı başkanlık sistemi ya da başkanlık sistemine geçilmesi gerektiği sık sık gündeme getirilmiştir. En nihayetinde, başkanlık sisteminin esas alındığı bir model olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümeti Sistemi'ne geçilmiştir. Ancak bu süreçte gerçekleşen tartışmalarda, her iki sistemin güçlü ve zayıf yanları, kuramsal ve kurumsal nitelikleri ve dahi bize uygunluğu ön planda tutulması gerekirken; aksine bunlar hiç konuşulmadan tüm taraflar adeta konuyu günlük siyaset malzemesi olarak kullanmışlardır. Örneğin sorunların içeriklerine bakılmaksızın, Kanun-u Esasi'den bu yana 140 yıldır sahip olduğumuz parlamenter sistem tecrübesini bir anda gözden çıkarmak ve her türlü krizin kaynağının bu sistem olduğunun iddia etmek ya da tam aksine başkanlık sisteminin tek adam yönetimi ve despotizm getireceğinin öne sürmek değer-bağımlı bir bakış açısından öte bir durum değildir. Yine toptancı bir anlayışla,

biri diğerinden daha demokratiktir, ya da bir sistem diğerine göre ekonomik kalkınmayı daha fazla sağlar gibi tespitte bulunmak da aynı kapsamdadır.

Bu bağlamda hükümet sistemleriyle ilgili olarak keskin bir değerlendirmeye iyi veya kötü ifadesinin kullanmak yerine, sistemlerin artı ve eksileri birlikte düşünülerek mevzu bahis olan ülkenin özelliklerine ve dokusuna hangisinin daha uygun olabileceğini konuşmak çok daha sağlıklıdır. Zira hükümet sistemlerinin şekillenmesinde, başta siyasi kültür olmak üzere birçok etkenin temel belirleyici olduğu görülmektedir. Bu etkenler dikkate alınmadan, bağlamından kopuk hükümet sistemi tercihinin adeta “sihirli bir değnek” olarak görmek hatalı bir yaklaşımdır. O halde hükümet sistemleri, bağlamındaki ülkeyle ve onun birçok değişkenden oluşan arka planıyla birlikte düşünülmelidir. Hangi tarihi, sosyolojik, kültürel veya ekonomik gelişmeler sonucunda ortaya çıktığı bilinmeyen veya anlaşılmayan kurumların taklit veya ikame edilmesi, bir diğer ülkede en azından aynı olumlu sonuçları doğurmayabileceği bilinmelidir. Kısacası, her biri demokratik niteliğe sahip hükümet sistemlerinin avantaj ve dezavantajları, gayet doğal olarak uygulanacağı ülkeye ve uygulama pratiklerine göre farklılık gösterebileceği bir esas olarak görülmelidir.

Buradan hareketle Türkiye’de yapılması gereken; öncelikle sığ hükümet tartışmalarından uzaklaşıp, Türk siyasi kültürünün ve bunun devlet geleneğine ve devlet-toplum ilişkilerine yansımalarının net bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Sonrasında güçlü bir demokratik yönetim ve bunu gerçekleştirecek hükümet sistemi için, örneğin Türk siyasi kültüründe zayıf olan siyasi uzlaşma kültürünün güçlenmesi yönünde gereken adımlar atılmalıdır. Zira Türkiye’de hangi sistem uygulanırsa uygulansın toplumdaki uzlaşma kültürünün zayıflığı sistemi krize sokmaktadır. Yine Türkiye’de güçlü parti disiplininin hâkim olduğu parti sisteminden kaynaklanan yürütmenin yasamaya üstünlüğü, gerçek anlamda bir kuvvetler ayrılığını maalesef mümkün kılmamakta ve herhangi bir hükümet sisteminin Türkiye’de uygulanabilirliği zora sokmaktadır. Bu soruna çözüm olarak örneğin dar bölge seçim sistemine geçilmesi büyük önem arz etmektedir. Böylece bir kısım muhtemel sakıncaları gidermek mümkün olabilecektir. Ayrıca aynı sorunlarla karşılaşmamak için, Güney Amerika tecrübesi dikkate alınarak cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi içinde demokratik kurumların güçlenmesi ve fren ve denge mekanizmasının net olarak belirlenmesi de gerekmektedir. Kısacası, hükümet sistemi ne olursa olsun, esasen demokrasi ve despotizm arasındaki temel ayrımı hukukun üstünlüğü ilkesi ve bu konuda yapılacak

denetimler belirleyecektir. Diğer bir ifadeyle bir devlet, hukuk devleti değilse ve sistem hukukun egemenliğine tabi değilse, o zaman tüm sistemler despotizme kapı aralayacaktır.

Sonuç olarak; tüm bunlarla birlikte başkanlık sisteminin örnek alındığı cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini kazandıracığı istikrar, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkeye önemli katkı sağlama potansiyeline sahip olduğunu tespitini yapmakta da fayda var. Bu yönüyle yeni sistem, Türk siyasi kültürüne bakıldığında ve ülkenin stratejik konumu, kalkınma ve güçlü olma ihtiyacı dikkate alındığında Türkiye'ye uyumludur, diyebiliriz. Kısacası, tüm tartışmalarla birlikte, siyasetin uzlaşmacı yönünün artırılması şartıyla, Türkiye'de parlamenter sisteme nazaran yeni sistemin başarı şansının daha fazla olacağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

Aslan, A., (2015), Türkiye İçin Başkanlık Sistemi Demokratikleşme, İstikrar, Kurumsallaşma, SETA, Nisan.

Akartürk, E. A., (2013), "Türk Parti Sistemi Başkanlık Rejimine Elverişli Mi?", Yeni Türkiye, Sayı: 51.

Alkan, H., (2013). Karşılaştırmalı Siyaset: Başkanlık ve Parlamenter Sistemler Işığında Yarı Başkanlık Modelleri, İstanbul: Açılım Kitap.

Almond, G./ Verba S., (1989), The Civic Culture Political Attitudes and Democracy in Five Nations. USA: Saga Publications.

Asilbay, İ., (2013), "Parlamenter Sistem ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (104), 247-264.

Ay, Ş., (2004), "Türkiye'de Parlamenter Sistem ve Hükümet Sistemi Tartışmaları", Mevzuat Dergisi. S. 7 (77)

Barthold, V. V., (1975), Orta Asya Türk Tarih Hakkında Dersler, (Hz. Koprman, H.), Ankara.

Boyacıgiller, Nakiye/Adler, Nany J., (1991), "The Prochial Dinosaur: Organizational: Science Global Context", The Academy Management Review, April.

Calabresi, S G./Berghausen, M E. and Albertson, S., (2012), "The Rise and Fall of The Separation of Power". Northwestern University Law Review, 106 (2), 528-548.

Çam, E., (1987), Siyaset Bilimine Giriş, İstanbul: Der Yayınları.

Çaylak, A., (2014). "Osmanlıdan Cumhuriyete Türkiye’de İktidar Muhalefet İlişkileri”, Türkiye’nin Politik Tarihi, Ankara: Savaş Yayınevi.

Demir, F., (2011), "Bürokratik Kültür", Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi. Sayı: 16 (2).

Duverger, M., (2007), Siyaset Sosyolojisi, (Çev: Tekeli, Şirin), İstanbul: Varlık Yayınları.

Efe, H./Kotan, M.L., (2015), "Türkiye’de Hükümet Sistemi Tartışmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi Ve Türkiye’de Uygulanabilirliği", Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi, C. 6, S. 9.

Erdoğan, M., (1998), "Başkanlık Sistemini Doğru Tartışmak", Türkiye’de Yönetim Geleneği, (Ed. Dursun, D./Al, H.), İstanbul: İlke Yayıncılık.

Eroğlu, H., (1987), Atatürk ve Milli Egemenlik, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Merkezi Yayınları.

Eroğul, C., (2001), Çağdaş Devlet Düzenleri, Ankara.

Ethnidge, M./Handelman, H. (2010). Politics in A Changing World, USA: Wadsworth Press.

Fendoğlu, H. T., (2012), "Başkanlık Sistemi", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C.3, S. 1.

Frey, W. F., (1975), Patterns of Elite, Politics in Turkey, Political Elits in The Middle East, George Lenczowski (eds.), (Washington DC: American Enterprises Institute).

Fairfield, R. P., (1986), The Federalist Papers, Baltimore: The John Hopkins University Press.

Gencer, B., (2003), "Türk Siyasi Kültürü Analitik Bir Çerçeveye Doğru", Liberal Düşünce, Güz, Yıl. 8, S.32.

Gönenç, L., (2005), “Türkiye’de Hükümet Sistemi Değişikliği Tartışmaları Olanaklar ve Olasılıklar Üzerine Bir Çalışma Notu”, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, S. 77.

Gözler, K., (2013), *Anayasa Hukukuna Giriş: Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*: Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Gözler, K., (2000), *Cumhurbaşkanı- Hükümet Çatışması: Cumhurbaşkanı Kararnameleri İmzalamayı Reddedebilir mi?*, Bursa, Ekin Yayınevi.

Hague R./Harrop, M., (2004), *Comparative Government and Politics an Introduction*, New York: Palgrave Macmillan Press.

Hekimoğlu, M.M., (2009), *Anayasa Hukukunda Karşılaştırmalı Demokratik Hükümet Sistemleri ve Türkiye*, Ankara: Detay yayıncılık

Hofstede, G., (1980), *Culture’s Consequences: International Differences in Work Related Values*, Sage, California.

....., (1985). “The Interaction Between National and Organizational Value Systems”, *Journal of Management Studies*, 22.

Horowitz, D. L. (1990), “Comparing Democratic Systems “, *Journal of Democracy*, N.1 (4).

Kafesoğlu, İ. (1987), *Türk Bozkır Kültürü*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Kalaycıoğlu, E., (2005), *Bakanlık Rejimi: Türkiye’nin Diktatörlük Tehdiidiyle Sınavı*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını..

Kılınç, D., (2016), “Türkiye’de Bitmeyen Tartışma: Hükümet Sistemi Üzerine Değerlendirmeler”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XX*, S. 1.

Kuzu; B., (1996), “Türkiye İçin Başkanlık Sistemi”, *Amme İdaresi Dergisi*, S.29/3.

Küçükoba, G., (2014), “Başkanlık Sistemi ve Türkiye’ye Uygunluğu Sorunsalı”, *Dicle Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Diyarbakır.

Linz, J J., (1990), "The Perils of Presidentialism". *Journey of Democracy* Published by The Johns Hopkins University Press, 1 (1).

Lijphart, A., (1999), *Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*, (Çev. Özbudun, Ergun/ Onulduran, Ersin), Ankara: Yetkin Yayınları.

Mainwaring, S./Linan, A. P., (2013), *Democracies and Dictatorships in Latin America, Emergence, Survival and Fall*. USA: Cambridge University Press.

Mardin, Ş., (1966). “Opposition and Control in Turkey”, *Government and Opposition*, S: 1’den akt. HEPER, M. (2006). *Türkiye’de Devlet Geleneği*, 2. Baskı, İstanbul: Doğu Batı Yayınları

....., (1983), *Din ve İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Memiş, H.H., (2007), *Diken... Hükümet Sistemleri*, Ankara: Akasya Kitap..

Moles, A.A., (1983), *Kültürün Toplumsal dinamiği*, (Çev. Bilgin, Nuri), İzmir: EÜEF Yayınları.

Onar, E., (2005), “Türkiye’nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir?”, *Başkanlık Sistemi*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını.

Ögel, B., (1978), *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. 1, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Örgün, F., (1999), *Dar Gelen Gömlek Başkanlık Sistemi*, İstanbul: Bilge Yayınları.

Örs, B., (1990), *Türkiye’de Askeri Müdahaleler Bir Açıklama Modeli*, İstanbul Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Özdemir, G., (2006), *Türklerde Egemenlik Anlayışı ve Yöneten-Yönetilen İlişkisi (Osmanlı Dönemine Kadar)*, *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.XXV, S.2

....., (2009), “Batı’da ve Türklerde Egemenlik Kavramı”, *DPÜ SBE Dergisi*, S. 23, Nisan.

....., (2014), “Weberyan Anlamda Türklerde Otorite Ve Meşruiyet İlişkisi (15.yüzyıl Osmanlı Dönemine Kadar)”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 9, S. 2.

....., (2017), Demokratikleşme Kavramı Bağlamında Arap Demokratikleşmesine İlişkin Bir Değerlendirme, TESAM Akademi Dergisi, Ocak – January, 4 (1). 9 – 54.

Özer, A., (1998), Başkanlık Hükümet Sistemi ve Bu Sistemin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği, Ankara.

Öztürk, A., (2016), “Epistemological Framework of the Political Culture in Turkey”, Political Culture of Turkey in the Rule of the AKP. (Eds). Bilgin, Ayhan/ Öztürk, Armağan), Germany: Nomos, pp. 13-28..

Parlak, D., (2008), “Türk Siyasal Kültürü: Halksız Siyaset”, Birikim Dergisi, 21 Temmuz, //[www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/236/ turk-siyasi-kulturu-halksiz-iyaset/](http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/236/turk-siyasi-kulturu-halksiz-iyaset/).

Polater, Y Z., (2014), "Modern Hükümet Sistemlerinden Yarı-Başkanlık Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği". Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 4 (4).

Pye, L. W., (1965), “Political Culture and Political Development in Lucien”, (eds. Pye, W. / Verba, Sidney), Political Culture and Political Development, (Princeton, N.Y.: Princeton Universty Press).

Ouchi, W., (1998), Teori Z, Japonların Yönetim Tarzı Nasıl İşliyor?, (Çev. Güneri, Yakut), İstanbul: İlgı Yayınevi.

Said Halim, (1979). Buhranlarımız, İstanbul: Tercüman Yayınları.

Sargut, S., (2001), Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim, İmge Kitabevi, Ankara.

Shugart, M.S./Carey, J.M., (1992), Presidents and Assemblies, Constitutional Design and Electoral Dynamics, Cambridge:: Cambridge University Press.

Sarıbay, A. Y., (2000), Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji, İstanbul: Alfa Yayınları..

Şen, Y. F. (2015), Türk Siyasal Kültüründe Millet Algısı ve Milliyetçilik. Ankara: Yargı Yayınevi

Şencan, H., (1985), “Türk Tipi Etkileşim: Ağabeylik ve Üstadlık Sistemi”, İ.Ü. İ.F. Dergisi, C.14, S. 1, Nisan.

Tataroglu, M., (2006), “Parlamentar ve Başkanlık Sistemlerinde Siyasi İktidar ve Bürokrasi İlişkileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, Yönetim ve Ekonomi, S. 13 (1).

Taylor, E.B., (2010), *Primitive Culture Researches Into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art and Custom*, Londra: Cambridge Press.

Tezcan, M., (1987), *Kültür ve Kişilik*, Ankara: Bilim Yayınları.

Teziç, E., (2013), “Başkanlık Sistemini Anlamak”, *Yeni Türkiye Dergisi* (51), 366-371.

Thomas, P./Waterman, R. H., (1995), *Yönetme ve Yükseltme Sanatı*, (Çev. Sargut, Selami), İstanbul: altın Kitapları. .

Tolan, B., (1975), *Toplumbilimlerine Giriş*, Ankara: AİTİA Yayınları.

Tosun, K., (1990), *Yönetim ve İşletme Politikası*, Yayın No: 125, İstanbul: İÜİF Yayınları.

Tuncay, S., (2000), *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*, Ankara: Gündoğan Yayınları.

Turan, İ. (1986), *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, İstanbul: Yayınları.

Turan, O., (1980), *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul: Nakışlar Yayınevi..

Turan, İ., (2011), “Türk Siyasi Partilerinde Lider Oligarşisi: Evrimi, Kurumsallaşması ve Sonuçları”, *İÜ SBF Dergisi*. S. 45.

Turan, İ., (2014), *Türk Siyasal Hayatı Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, (ed. Kalaycıoğlu, E./ Sarıbay, A.Y.), Bursa: Sentez Yayınevi.

Turhan, M., (1989), *Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası*. Diyarbakır: DUHF Yayınları.

Uhri, A., (2003), “Kültür ve Uygarlık Kavramları Üzerine”, *Bilim ve Ütopya*, S. 104, Şubat.

Uluşahin, N., (2003), “Demokratik Siyasal Rejimlerin Sınıflandırılmasında Farklı Bir Yaklaşım: Yarı-Başkanlık”tan İki Başlı Yürütme Yapılanmasına”, *AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.52, S.2.

Uygun, O., (2014). Demokrasi, İstanbul: XII Levha Yayınları.

Vile, M J C., (1998), Constitutionaalism and The Separation of Powers, United States of America: Liberty Fund Originally published in 1967 by Oxford University Press.

Yavuz, B., (2008), Parlamenter Hükümet Sisteminde ve 1982 sAnayasasında Başbakan, Ankara: Asil Yayınevi.

Yazıcı, H., (2013), “Türkiye Parlamenter Sistemini Hiç Uyguladı Mı?” Yeni Türkiye (Başkanlık Sistemi Özel Sayısı), S. 51.

Yazıcı, S., (2011), Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri, Türkiye İçin Bir Değerlendirme, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yıldız A., (2012), Türkiye'nin Parlamenter Sisteminde Hükümet, Ankara: Murat Kitapevi.

Yılmaz, S., (2013), “Başkanlık Sistemi; ABD, Türkiye'ye Örnek Olabilir Mi?”, http://usam.aydin.edu.tr/analiz/baskanlik_sistemi_abd_turkey//.

Yüksel, B., (1989), “Kültürel Niteliklerimizin Yönetime Etkileri”, A.Ü. İİBBF Dergisi, C. VII, S.1, Haziran, Eskişehir.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5bdf0d2e797d12.54518170

Türk Yönetim Kültürü ve Kurumsal Yönetim Araştırma Raporu, (2006), Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği ve Bilgi Üniversitesi Ortak Çalışması.

Türkiye Kurumsal Yönetim Harita Araştırması, (2005), Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği ve Boston Consulting Group Ortak Çalışması.